

**FAKULTA
HUMANITNÍCH
STUDIÍ**

Univerzita Karlova

Bakalářská práce

Prioritizace životních hodnot důležitých pro sociální

soudržnost

s ohledem na stupeň vzdělání

Iveta Váňová

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Inna Čábelková, Ph. D.

Praha 2014

Jméno a příjmení autora: Iveta Váňová

Název bakalářské práce: Prioritizace životních hodnot důležitých pro sociální soudržnost s ohledem na stupeň vzdělání

Název práce v angličtině: Prioritization of values important for social cohesion with regard to the level of education

Studium: Kombinované bakalářské

Fakulta: Fakulta humanitních studií

Studijní program: Studium humanitní vzdělanosti, Kvalifikační modul

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Inna Čábelková, Ph.D.

Rok obhajoby: 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Prioritizace životních hodnot důležitých pro sociální soudržnost s ohledem na stupeň vzdělání vypracovala samostatně pod vedením Ing. Inny Čábelkové, Ph.D. a uvedla všechny použité literární a jiné odborné zdroje v souladu s právními předpisy, vnitřními předpisy Univerzity Karlovy a vnitřními akty řízení Fakulty humanitních studií. Práce nebyla využita k získání jiného či stejného titulu.

vlastnoruční podpis autora

Anotace

Předmětem bakalářské práce je prioritizace životních hodnot a její souvislost se sociální soudržností s ohledem na dosažený stupeň vzdělání. Práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část.

Teoretická část je zaměřena na definici sociální soudržnosti, její pojetí v České republice a stručné vymezení v politice. Popisuje význam soudržnosti a proč je důležitá pro současnou společnost. V další části je popsáno pojetí životních hodnot z hlediska sociologie, blíže pak vybrané hodnoty, které jsou v praktické části práce posuzovány v rámci empirického výzkumu v souvislosti s mírou vlivu na podporu soudržnosti z hlediska dosaženého vzdělání. Poslední část se zabývá mírou vzdělání a jejím potenciálním vlivem na podporu soudržnosti ve společnosti z pohledu teoretiků.

Ve druhé empirické části práce je cílem na základě sekundární analýzy ověřit, zda stupeň dosaženého vzdělání respondenta má vliv na prioritizaci zastávání životních hodnot důležitých pro upevňování sociální soudržnosti.

Závěrem se tato práce věnuje výsledkům provedené sekundární analýzy vypracované na základě dotazníkového šetření. Výsledky jsou doplněny o empirická data, jejichž následný rozbor reflektuje navržené teorie pouze ve velmi malé míře.

Klíčová slova

Sociální soudržnost (sociální koheze), sociální hodnota, sociální kapitál, sociální exkluze inkluze

Annotation

The object of the work is prioritization of values important for social cohesion with regard to the level of education. The work is divided into a theoretical and an empirical part.

The theoretical part focuses on the definition of the social cohesion, its concept in the Czech Republic and concise definition of politics. Describes the importance of the coherence and why is it important to contemporary society. In the next section is defined a concept of life values in terms of sociology, closer then analyses the selected values that are part of the practical work assessed in the context of empirical research in the context of promoting cohesion and educational attainment. The last part deals with the level of education and its potential impact on the promotion of cohesion in society from the perspective of theorists.

In the second empirical part the thesis is focused on the secondary analysis to determine whether the respondent's level of educational attainment affects the prioritization of holding life values important for strengthening of social cohesion.

In conclusion the thesis deals with the results of secondary analysis made on the basis of survey. The results complement the work of empirical data, the subsequent analysis reflects the proposed theory only a small extent.

Keywords

Social cohesion, social value, social capital, social exclusion and inclusion

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala především Ing. Inně Čábelkové, Ph.D. za velmi cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěla k vypracování této bakalářské práce a synovi Michaelovi, který měl se mnou po čas studia nebeskou trpělivost a průběžně kontroloval moje studijní výsledky.

Obsah

Anotace	3
Klíčová slova	3
Annotation.....	4
Keywords	4
Poděkování	5
Úvod	8
1 Teoretická východiska	11
2 Sociální soudržnost.....	12
2.1 Význam pojmu sociální soudržnost	12
2.2 Definice pojmu sociální soudržnost.....	13
2.3 Současná pojetí sociální soudržnosti z pohledu české veřejnosti a evropských institucí	16
2.4 Sociální soudržnost v ČR podle českých autorů	17
2.5 Určování sociální soudržnosti v politice	19
2.6 Význam soudržnosti pro společnost.....	21
3 Pojetí hodnot z hlediska sociologie	22
3.1 Hodnoty ve vztahu k soudržné společnosti z pohledu české veřejnosti	24
3.2 Hodnoty vybrané pro dotazníkové šetření.....	26
3.2.1 Tolerance a respekt k odlišnostem.....	26
3.2.2 Nesobeckost	29
3.2.3 Schopnost vyznat se	32
3.2.4 Vstřícnost a otevřenost	35
3.2.5 Schopnost vyniknout	38
3.2.6 Skromnost a šetrnost	40
3.2.7 Prosazování vlastních názorů	42
3.2.8 Smysl pro spravedlnost	43
4 Míra vzdělání v souvislosti s upevňováním soudržnosti	45
4.1 Sociální soudržnost a vzdělání.....	46
4.2 Historický původ debaty o sociální soudržnosti a vzdělávání	48
4.3 Vývoj konceptu vzdělanosti společnosti	50
5 Empirické šetření.....	53
5.1 Cíl výzkumu.....	53
5.2 Data a metodologie	53
5.3 Základní hypotézy.....	54

5.3.1	Výzkumný problém, otázky a pracovní hypotézy.....	54
5.3.1.1	Indikátory hodnot „důležité pro život“	55
5.3.1.2	Pracovní hypotézy	56
5.3.1.3	Operacionalizace vybraných teorií.....	56
5.4	Analytické postupy a testování hypotéz.....	57
5.4.1	Výsledky dotazníkového šetření s ohledem na stanovené hypotézy.....	58
5.4.2	Shrnutí ověření platnosti hypotéz	66
5.4.3	Hodnocení kvality výzkumu.....	67
6	Závěr.....	67
	Seznam tabulek	70
	Seznam grafů.....	70
	Použitá literatura.....	71

Úvod

Hlavním cílem empirické části této práce je zjistit, zda existuje souvislost mezi stupněm dosaženého vzdělání a prioritizací životních hodnot důležitých pro sociální soudržnost. S ohledem na tento cíl jsem nejdříve zaměřila na teoretické vymezení pojmů soudržnost, hodnoty a vzdělání v souvislosti se soudržností.

Sociální soudržnost je v současné době středem politického i sociologického zájmu. V rámci programu určeného k posílení evropského růstu „Strategie Evropa 2020“¹ je mimo jiné jednou z priorit, aby soudržnost zůstala i nadále hlavním pilířem evropského integračního procesu. Vyzdvihuje se zde například nutnost zavedení opatření v oblasti vzdělávání z hlediska zvýšení zaměstnanosti a dosažení vyšší míry vzdělání, a to i na úrovni akčního plánu pro naplňování národních cílů ČR stanovených v rámci této strategie.

Sociální soudržnost a její upevňování je důležité, aby spolu lidé dobře vycházeli a mohli dlouhodobě pracovat na společných cílech. Podmínkou pro to, aby takové chování fungovalo, je důvěra. Důvěru řadíme mezi důležité životní hodnoty, které jsou jednou ze základních složek kultury.

Sociální, ekonomické a kulturní změny probíhající v posledních 25 letech v ČR ovlivňují celospolečenské vztahy a také priority životních hodnot. Tyto postoje se mění v chování různých generací i se stoupajícím věkem.

O tématu prioritizace životních hodnot důležitých pro sociální soudržnost s ohledem na stupeň vzdělání jsem se rozhodla psát, protože jsem si příležitostně sama pokládala otázku, nakolik může mít vzdělání vliv na utváření charakteru člověka a zda u něj tento aspekt může nějakým způsobem přímo ovlivnit pořadí v žebříčku vyznávaných životních hodnot. Snažila jsem se najít odpověď na svou otázku hlavně také v souvislosti s výchovou mého syna a do jaké míry z hlediska utváření jeho hodnotové orientace můžu ovlivnit jeho další vývoj nebo alespoň - z mého pohledu - správné nasměrování.

Práce je rozdělena do části teoretické a empirické. Teoretická stručně ve své úvodní části pojednává o tom, co je cílem této práce, a jaká jsou teoretická východiska. Dále jsou

¹ EUROPA 2020 – Evropská strategie růstu: http://ec.europa.eu/europe2020/index_cs.htm ; <http://www.vlada.cz/cz/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/strategie-evropa-2020/strategie-evropa-2020-78695/>

podrobněji rozpracovány tři hlavní okruhy vztahující se k předmětu práce: sociální soudržnost a její vymezení, hodnoty a jejich pojetí a vzdělání v souvislosti se soudržností. V empirické části je mým záměrem na základě sekundární analýzy dat kvantitativního výzkumu ověřit, zda prioritizace hodnot podporujících soudržnost souvisí s mírou dosaženého vzdělání.

V rámci prvního okruhu se práce věnuje historicko-teoretickému vymezení tématu sociální soudržnost, popisuje její významovou rovinu definici a současné pojetí. V důsledku mnoha rozličných přístupů ke konceptu sociální soudržnosti je zde uveden rámcový přehled nejvýznamnějších konceptuálních formulací. Ke konceptuálnímu rámci pro studium soudržnosti české společnosti jsou zde uvedena i některá stanoviska českých autorů (např. Šafr, Bayer, Sedláčková, Potůček, Musil). S přihlédnutím k tomu, že se v současné době jedná o poměrně často diskutované téma, krátce se také práce věnuje obecnému určení soudržnosti v politice.

Druhý okruh práce zkoumá hodnoty a jejich pojetí z pohledu sociologie (např. Prudký a kol. 2009). Zabývá se možnou souvislostí hodnot a podporování soudržnosti.

S ohledem na empirickou část práce jsou dále do této kapitoly zařazeny vybrané hodnoty, jejichž charakteristiky z pohledu různých teoretiků jsou popsány podrobnějším způsobem. Snahou je seznámit čtenáře s těmito vybranými hodnotami tak, aby získal o něco širší představu o jejich pojetí a významu. Cílem je podrobně definovat tyto pojmy z hlediska celospolečenského chápání. V podkapitolách jsou uvedeny teorie vztahující se k jednotlivým hodnotám jako: tolerance a respekt k odlišnostem, nesobeckost, schopnost vyznat se, vstřícnost a otevřenost, schopnost vyniknout, skromnost a šetrnost, prosazování vlastních názorů a smysl pro spravedlnost.

V průběhu analýzy těchto vybraných pojmů se postupně obohacujeme o důležité odborné termíny z oblasti sociologie, které byly do sociologie zavedeny významnými teoretiky (např. Comte, Bordieu). V kontextu pojmu „tolerance a respekt“, „schopnost vyznat se“ i „schopnost vyniknout“ hovoříme o klíčové dimenzi sociální soudržnosti - *sociálním kapitálu*. Jedná se o pojem, který je v sociologii úzce spjat s Pierrem Bordieu (1980). Vymezení sociálního kapitálu je první a také jednou z nejuváděnějších v sociologické teorii. Další vlastnost „schopnosti vyznat se“ souvisí s moderním pojmem tzv. *soft skills* - komunikačními dovednostmi. Klíčový význam u tohoto pojmu zde hraje také sociální kapitál a zároveň

i *kulturní kapitál*. Kulturní kapitál (Bourdieu 1973) jakožto zvláštní forma získaných předpokladů jedince nebo skupiny k dosažení určitého sociálního statusu, která je vázána na charakter

a úroveň enkulturace. Při bližším rozboru pojmu „nesobeckost“ narazíme na termín *altruismus*, který poprvé popsal Auguste Comte - muž, který dal sociologii jméno. V souvislosti se „vstřícností a otevřeností“, což jsou vlastnosti úzce související s důvěrou, narazíme na termín *sociální konstrukt* (Berger a Luckmann 1966) jakožto prvek sociální reality. Dále jmenované vlastnosti bezpochyby nejvíce obecně přisuzujeme ženám – „skromnost a šetrnost“. V moderní době tyto vlastnosti souvisejí se životním stylem, které označujeme jako *konzum*. Protipólem je životní styl, který můžeme označit jako *dobrovolná skromnost*. U vlastnosti „prosazování vlastních názorů“ záleží na charakteru názorů, a jakým způsobem jsou názory prosazovány. Charakter této vlastnosti nás přivádí k pojmu *občanská společnost*, o které se ve svých spisech zmiňuje již Cicero. V této souvislosti například Mancur Olson (1965) použil postřehy z racionálního modelu individuálního chování, aby demonstroval, proč se skupiny nemohou dostatečně utvářet a proč se některé mobilizují méně efektivně než jiné. Posledním zkoumaným pojmem v teoretické části práce je „smysl pro spravedlnost“, o které hovořil již Aristotelés. Pojem spravedlnost je potřeba vztahovat vždy k určité kultuře a jejím hodnotám a zájmům.

V poslední kapitole teoretické části práce je pozornost soustředěna na teorie hovořící o míře vzdělání a jejím potenciálním vlivu na upevňování soudržnosti z hlediska historického původu a vývoje konceptu vzdělanosti společnosti.

Druhá empirická část práce navazuje na teoretický rozbor výše uvedených vybraných hodnotových orientací a sleduje těchto osm životních hodnot s poukazem na rozdílné názory na jejich prioritu, a zda stupeň dosaženého vzdělání respondentů může mít souvislost s prioritizací hodnot, o nichž si zároveň myslím, že upevňují sociální soudržnost.

Mým cílem je zjistit, zda ve větší míře lidé s vysokoškolským vzděláním spíše než lidé s nižším vzděláním, uznávají více následující hodnoty: tolerance a respekt k odlišnostem, nesobeckost, vstřícnost a otevřenost, skromnost a šetrnost a smysl pro spravedlnost, tedy hodnoty, které z mého pohledu můžeme zařadit mezi takové, které podporují sociální soudržnost. Naopak méně budou vysokoškolsky vzdělaní lidé vyznávat hodnoty jako je

schopnost vyznat se, schopnost vyniknout a prosazování vlastních názorů. Předpokladem je, že výsledky uvedených hypotézy budou potvrzeny jen částečně. Teorie, ze kterých jsem vycházela při stanovení svojí hypotézy, jsou podrobněji rozvedeny v dalších kapitolách této práce.

1 Teoretická východiska

Dříve než se bude tato práce v následujících kapitolách podrobněji věnovat vymezení pojmů soudržnost, hodnoty a vzdělání v souvislosti se soudržností, ráda bych ve stručnosti uvedla některé ze sociologických teorií, podle nichž jsem si mimo jiné vymezila téma práce a cíl empirické části.

Na základě studií teorií významných sociologů - Auguste Comte, Émile Durkheim (1977), Pierre Bourdieu (1973), Andy Green (2013, 2006), které jsem při sestavování svojí práce prostudovala, jsem došla k názoru, že by mohla existovat vazba mezi stupněm dosaženého vzdělání a prioritizací životních hodnot, které podporují sociální soudržnost.

Významem vzdělávání a vzdělání a výsledným věděním se sociologie zabývá od samotného počátku. Už zakladatel sociologie Auguste Comte zdůrazňoval význam vzdělání pro jedince i pro společnost. Pierre Bourdieu (1973) předpokládal, že vyšší vzdělání (vyšší kulturní kapitál) umožňuje zaujetí vyšší zaměstnanecké pozice a přináší jedinci zisk v podobě privilegovaného společenského postavení. Émile Durkheim (1977) uvádí, že vzdělání zachovává a posiluje tuto homogenitu společnosti učním dítěte od raného věku o základních spolehodnotách, které vyžadují kolektivní nároky života. Durkheim zdůrazňoval význam pro vzdělání pro sociální solidaritu. Škola by měla předávat jedincům hodnoty společné pro společnost a všechny její členy. Právě tyto hodnoty a celková socializace utvářejí z jedinců společnost.

Pojetí A. Comta a E. Durkheima však vychází ze společnosti, která je výrazně odlišná od současné (postindustriální, postmoderní, informační) společnosti.

Zástupce současné teorie Andy Green (2013) uvádí, že vzdělání je v některých kontextech silným generátorem sociálního kapitálu, jakožto nejsilnějšího prediktoru podpory jednotlivých hodnot jako je důvěra, společenskost apod. Z další práce Greena (2006) vyplývá,

že lidé s vyšší mírou vzdělanosti ve většině zemí moderní západní společnosti mají tendenci být tolerantnější, než lidé s nižší úrovní vzdělání.

Z hlediska České republiky je podle studie Soudržnost v diferencující se společnosti (Tuček 2008) názor na přínos upevňování soudržnosti společnosti je nejednotný. Z výzkumu názorů a postojů veřejnosti k tématu soudržnost společnosti z roku 2003 vyplynulo, že na třetí příčce se umístila „podpora růstu vzdělanosti“. Na prvním místě se objevilo posilování rodiny, na dalších místech dodržování zákonů, bezpečnost na ulicích, právní jistoty, ochrana osobnosti, zajištění soukromí, které ošetřují sociálně slabší skupiny. (Tuček a kol. 2008)

2 Sociální soudržnost

Sociální soudržnost (český ekvivalent pojmu sociální koheze) můžeme obecně chápat jako kvalitu společenských vztahů v rámci menší (např. rodina) či větší sociální skupiny (např. firma, politická strana) nebo velkého společenství (např. stát).

2.1 Význam pojmu sociální soudržnost

Podle Musila (2004) autoři jako např. Compt či Durkheim, kteří se zabývají otázkami sociální soudržnosti na odborné úrovni, doporučují, aby se pro lepší pochopení významu pojmu sociální soudržnost, prozkoumaly rozdíly mezi tímto pojmem a jemu podobnými koncepty „sociální integrace“ a „solidarity“. Jde o nutnost, protože oba tyto poslední pojmy se často používaly pro jevy, které jsou v soudobém společenskovědním chápání součástí sociální soudržnosti. Zakladatel sociologie Auguste Comte definoval solidaritu obecně jako synonymum sociální soudržnosti a integrace. Podle něj má sociální solidarita zásadní význam pro existenci sociální soudržnosti.

Émile Durkheim rozlišil dva typy solidarity, mechanickou a organickou. Mechanická solidarita se podle něho vyskytuje v malých tradičních společenstvích a je založena na sdílené sociální situaci, podobnosti sociálních pozic a kolektivním vědomí. Organická solidarita, charakterizující moderní průmyslové společnosti, je důsledkem dělby práce a vzájemné závislosti jednotlivců. Není založena na stejnosti a na vědomí podobnosti, nýbrž na instrumentálních závislostech. Tento typ solidarity je spojen s růstem individualismu.

Pojem integrace rezervoval Luhmann pouze pro popis vztahů mezi hlavními subsystemy společnosti (politika, hospodářství, věda, aj.), které jsou navzájem závislé a které se navzájem ovlivňují. Odmítl diskuzi o vztazích mezi jednotlivcem a společností s tím, že integrace moderních společností není založena na diferenciaci rolí a hierarchii, nýbrž na funkční diferenciaci jednotlivých subsystemů společností. Nahradil pojem integrace pojmy inkluze/exkluze. Byl přesvědčen, že integrace jednotlivce do soudobých vysoce diferenciovaných společností rozčleněných do výrazných subsystemů (politika, ekonomika, právo náboženství) není v podstatě možná.

Pravděpodobně nejvíce přispěl k ujasnění vztahů mezi pojmy soudržnost, integrace, solidarita ve své studii z roku 1964 David Lockwood. Rozlišil sociální integraci a systémovou integraci. Sociální integrace vzniká v interakci mezi jednotlivci, nebo skupinami a je založena na společně sdílených hodnotách, podobnostech skupin a na přijatých hierarchiích mezi nimi. Naproti tomu systémová integrace je založena na funkcionální diferenciaci společnosti způsobené abstraktními a univerzálními médii jako je právo, peníze, politická filosofie, ekonomická koncepce. Je zde třeba zdůraznit, že systémové integrace může být dosaženo i přes odpor tradičních společenství, což může vést k sociálnímu napětí i konfliktu a k rozkladu tradiční sociální integrace. (Musil kol. 2004)

Dále podle Musila (2004) z uvedeného vyplývá, že pojmy solidarita a integrace jsou si velmi blízké, avšak po Lockwoodově analýze se obecně soudí, že jde o dva odlišné fenomény. První, tj. solidarita, popisuje vztahy mezi sociálními aktéry a předpokládá v mnoha případech jejich společnou identitu. Druhý fenomén, tj. integrace se týká společnosti jako systému a jeho rozdílných částí a funkcí. (Musil a kol. 2004)

2.2 Definice pojmu sociální soudržnost

Vzhledem k tomu, že jedna všeobecná definice sociální soudržnosti neexistuje, jsou z toho důvodu dále uvedeny některé významné teorie a dále koncepce, které lze uplatnit při empirickém výzkumu.

Jak již bylo zmíněno, samotný pojem sociální soudržnost poskytuje ve skutečnosti ne zcela jasně vymezenou explicitní definici. Hovoří se o definici sociální soudržnosti jakožto probíhajícího procesu rozvoje společenství sdílených hodnot, společných výzev a rovných

příležitostí, na základě pocitu důvěry, naděje a vzájemnosti v celém společenství (Jenson, 1998). Sociální soudržnost je soubor společenských procesů, které pomáhají vstřípit jednotlivcům pocit sounáležitosti v rámci společenství a pocit, že jsou uznáni jako členové této komunity (Jenson 1988, s. 4 v Green 2009).

Potůček (2002) zahrnuje do definice pojmu sociální soudržnost sociální vztahy, sdílené identity, mezilidskou důvěru, sociální kontrolu a solidaritu, stejně jako loajalitu a vzájemná očekávání, jež si lidé pravidelně ve svých vzájemných vztazích budují a prokazují. Uvádí, že sociální soudržnost vzniká v každodenních interakcích lidí, kteří vystupují ze své individuální anonymity, podílejí se na veřejném nebo kolektivním životě a přijímají svůj díl odpovědnosti za dění mimo hranice jejich úzce vymezených individuálních zájmů. (Potůček a kol. 2002, s. 146)

Ve své sociologické studii Tuček (2006) uvádí, že soudržné společnosti, nebo také můžeme říci kohezivní společnosti, v českém kontextu znamená, že všechny její části „drží pohromadě“, zapadají do společenského celku, přispívají k němu a participují na společenském blahobytu. „Společné zájmy individuů vytvářejí sociální pouta a vzájemné vazby členů společenské skupiny nebo organizace. Konflikty mezi společenskými cíli a cíli jednotlivých skupin jsou minimální, protispolečenské chování není závažné.“ [Kearns, Forrest 2000, s. 996]. (Tuček a kol. 2006, s. 27)

S ohledem na velmi složitou orientaci v různých nesourodých a často izolovaných kontextech, budu dále citovat práci autorů, kteří se tématem sociální soudržnosti zabývají intenzivně a snaží se o její systematizování. Ve studii „Sociální koheze. Teorie, koncepty a analytická východiska“ (Šafr, Bayer, Sedláčková 2008) se ke konceptualizaci sociální soudržnosti uvádí:

„S konceptualizacemi sociální koheze se lze dnes v zásadě setkat ve dvou navzájem se nevylučujících podobách, lišících se v tom, zda se integrace vytváří v interakcích „zdola“, nebo zda má strukturální makrosociální charakter. První, původní pojetí vychází spíše z mikroroviny a chápe soudržnost jako faktory působící na lidi, aby zůstali členy kolektivity, anebo jako kapacitu sociálního systému, resp. ostatních členů vyvíjet účinnou sociální kontrolu a kolektivně jednat.

Jedná se o perspektivu kladoucí důraz na vnitroskupinové vztahy, která se uplatňuje při studiu menších skupin, jako pracovních kolektivů či sousedských komunit. Zejména v poslední době se při studiu makrospolečenské úrovně koheze, kdy se stále aktuálnější stává otázka soužití v multikulturní společnosti, uplatňuje poněkud odlišný, svou povahou více normativní a v zásadě multidimenzionální přístup. Do něj lze zahrnout celou řadu různých konceptů, které chápou soudržnost ve smyslu „dobré společnosti“. (...)

Uvedené rozdělení není v žádném případě striktní, obě se navzájem čas- to prolínají, taktéž rovinu mikro–makro úrovně sociálních systémů kopíruje jen částečně. Podstatným rozdílem je, že první perspektiva vychází z mikroroviny a snaží se dojít k závěrům i na makroúrovni, druhá vychází z makroúrovně a ukazuje vliv celospolečenských ukazatelů na mikroúroveň.“ (Šafr, Bayer, Sedláčková 2008, s. 254)

Východisko koncepce „dobré“ společnosti spatřují autoři studie Teorie, koncepty a analytická východiska v tom, že „jednak překonává důraz na určité, předem dané normy, jednak teoreticky zdůvodňuje obě její hlavní charakteristiky: univerzální solidaritu a spravedlnost.“ (Šafr, Bayer, Sedláčková 2008, s. 262)

„Dobrá společnost tak, jak ji chápeme – proto není založena na společných hodnotách většinové společnosti, ale na normách, které jsou generovány pomocí společně dohodnutých a všemi respektovaných pravidel. Tím jsou překonány jednak nedostatky vzájemné empatie (antipatie), závisející na nahodilých citových vazbách, jednak partikularismus (např. etnický) a mocenské nároky v určování cílů a hodnot.“ (Šafr, Bayer, Sedláčková 2008, s. 262)

Autory navržené konceptuální schéma tak, jak ho souhrnně zobrazuje tabulka níže, respektuje multidimenzionalitu fenoménu koheze, podobně jako pojetí Jiřího Musila [Musil 2005].

Tabulka obsahuje dvě obecné dimenze a jejich indikátory, které autoři považují v soudobé české společnosti za podstatné empiricky sledovat nejen z hlediska celku, ale i v prostorovém kontextu, zejména jejich varianci mezi různými lokalitami a typy sídel (regiony, okresy, typy lokalit např. z hlediska míry periferizace). (Šafr, Bayer, Sedláčková 2008, 265)

Tabulka č. 1: Konceptuální schéma sociální soudržnosti v ČR

Sociální kapitál		Nerovnosti - občanská práva	
horizontální dimenze (soudržnost uvnitř občanské společnosti)		vertikální dimenze (soudržnost stát - občané)	
Strukturní	Kulturní	Subjektivní	Objektivní
občanská participace a aktivita občanské společnosti	ochota kooperovat a pomáhat spoluobčanům zejména z odlišných sociálních skupin	legitimita majetkových a příjmových rozdílů	přístup k sociálnímu zabezpečení
dobrovolnictví a dárcovství	generalizovaná důvěra v druhé	pocit plnoprávného občanství	sociální inkluze/exkluze
přítomnost/absence silných meziskupinových koalic nebo štěpení	lokální přináležitost a identita	sociální spravedlnost (pocit existence spravedlivého řádu)	rovné příležitosti (gender, věk, etnicita)
politická participace formální a neformální (např. účast v komunální politice; petice, protesty)	důvěra v politické a další velké sociální instituce	vnímaná kvalita veřejných institucí	regionální disproporce (centrum/periférie)
	důvěra ve veřejně působící osobnosti		
Přemostující sociální kapitál			
sociální (statusová, etnická) různorodost v sociální síti	důvěra a tolerance k odlišným skupinám		

Zdroj: autoři Šafr, Bayer, Sedláčková, 2008, s. 265

2.3 Současná pojetí sociální soudržnosti z pohledu české veřejnosti a evropských institucí

Pro bližší představu se podívejme na pojetí soudržnosti z několika různých perspektiv z pohledu institucí či společenství, jelikož je této problematice věnována v současné době značná pozornost.

Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti

Podle Tučka (2006) samotný pojem soudržnost ve vztahu k lidem je čas od času používán nejčastěji ve smyslu pospolitosti ať už národní nebo ve sportu (týmová soudržnost). Nejčastěji je soudržnost vnímána jako solidarita na úrovni pomoci mezi jednotlivými lidmi, druhou nejvíce zastoupenou skupinu pohledů na soudržnost představuje důraz na kvalitu mezilidských vztahů (uváděny jsou různé prosociální hodnoty, jako např. tolerance, úcta, slušnost, atd.). (Tuček a kol., 2006)

Politika hospodářské a sociální soudržnosti EU (HSS)

Politika hospodářské a sociální soudržnosti EU (HSS) se zaměřuje na podporu celkového harmonického rozvoje regionů v Evropské unii. Jejím cílem je snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů. Dále podporuje harmonický, vyvážený a udržitelný rozvoj ekonomických činností, vysokou úroveň zaměstnanosti, rovnost mezi muži a ženami a vysokou úroveň ochrany a zlepšování životního prostředí. Někdy se též nazývá těmito pojmy: regionální politika, strukturální politika, politika soudržnosti (kohezní politika). (MMR, Strukturální fondy, 2009)

Jak rozumí pojmu soudržnost Rada Evropy

Rada Evropy rozumí pod pojmem sociální soudržnost schopnost společnosti zajistit sociální zabezpečení všem svým členům, při minimalizování nerovností a vyhýbání se polarizaci. Soudržná společnost je vzájemně se podporující společenství svobodných jedinců sledujících společné cíle demokratickými prostředky (MPSV 2007)

2.4 Sociální soudržnost v ČR podle českých autorů

Podle Šafra, který je spoluautorem studie Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti (2006), česká veřejnost pojem soudržnost příliš nezná, nicméně považuje soudržnost a její upevňování za pozitivní věc. Pod soudržnou společností si lidé představují něco, co bychom zjednodušeně mohli nazvat „funkční společnost“. Přitom kladou důraz ve většině svých výpovědí na solidaritu, kvalitu mezilidských vztahů, tedy vzájemnou pomoc, porozumění a slušnost. (Tuček a kol. 2006, od s. 62, 63)

Musil ve své sociologické studii z roku 2004 uvádí, že „v soudobé české společnosti rozlišujeme šest typů soudržnosti, které jsou produktem sociálního, hospodářského a politického vývoje české společnosti ve 20. století: 1. soudržnost vytvářená tradiční střeoevropskou společností, 2. soudržnost vytvářená procesy klasické modernizace spojené s industrializací a urbanizací, 3. soudržnost založená na zkušenosti obrany a přizpůsobování v době 2. světové války a komunistického režimu, 4. soudržnost té části obyvatelstva, která byla a je spojená s režimem před rokem 1989, 5. soudržnost vytvářená společnými zájmy hospodářských, politických a jiných skupin formujících se po roce 1989 a 6. soudržnost

reflexivní modernity, společnosti vědění a informací a rovnováhy individualismu a společenské zodpovědnosti.“ (Musil a kol. 2004, s. 7)

Všechny tyto typy soudržnosti v důsledku rychlých společenských změn existují vedle sebe, a díky tomu vznikla značně nesourodá, často i rozporná varianta naší celospolečenské soudržnosti. Ta má četné znaky sociální anomie², která spojená s novou sociální diferenciací, poměrně vysokou nezaměstnaností a absencí silné integrující myšlenky – kterou bylo např. v minulosti národní hnutí – vede k vnitřním tensím a nejistotám. Současně však lze pozorovat i pozitivní jevy a symptomy zvratu vedoucí k formování nové soudržnosti. (Musil a kol. 2004, s. 7) Předpokladem je, že tyto nové soudržnosti budou mít v Evropě mnohočetnou podobu, což odpovídá soudobým pojetím modernity v sociologii, kde se ujal S. Eisenstadtův [2000]³ koncept „mnohočetných modernit. (Musil a kol. 2004, s. 8)

Z hlediska rozvoje sociální soudržnosti, institucemi, které ji podle Potůčka (2002) rozvíjejí, jsou rodina, škola a vzdělávání, podpora participace na rozhodování o veřejných i soukromých otázkách, občanské organizace a sociální stát, náboženství, kultura, sousedství a jiné prostorově definované komunity. (Potůček a kol. 2002)

Ve své práci dále Potůček hovoří o rozporech ohrožujících sociální soudržnost v ČR. Mezi ně patří zanedbávání rozvoje lidského potenciálu, segmentace pracovního trhu a marginalizace části pracovní sil, ohrožení obyvatelstva chudobou, oslabené postavení rodiny a dětí, rozrůstající se tense spjaté s postavením národnostních a etnických menšin, sociální rozštěpení.

Sociální rozštěpení je vertikální sociální diferenciací, která v proporcích ohrožuje sociální soudržnost a politickou stabilitu. K hlavním štěpením patří ekonomicky aktivní vs. nezaměstnaní, majetní vs. nemajetní, zaměstnanci různých segmentů národního hospodářství, regionální příslušnosti, stranou nezůstanou ani rozdíly pocházející z různé výše dosažené kvalifikace, rozdíly mezi pohlavími, mezigenerační diferenciací, štěpní podle zdravotního stavu, etnické příslušnosti, typu rodiny a dostupnosti bydlení.

O rozštěpení hovoří také studie (Tuček a kol. 2006) například v souvislosti s politikou a současnou nízkou volební účastí a znechucením voličů. Hovoří o hlubším rozštěpení mezi

² Tento pojem zavedl do sociologie É. Durkheim.

³ Viz Eisenstadt, S.N.: „Multiple Modernities“ Daedalus 129(1): 1-29, 2000.

mocensko-politickou elitou a masou společnosti, díky čemuž se narušuje dosažený stupeň sociální soudržnosti.

Potůček (2002) navrhuje, aby mezi hodnotová východiska patřil humanismus, jakožto úcta k člověku jako jedinečné lidské bytosti, svoboda a odpovědnost, rovnost, solidarita a sociální spravedlnost. Z hlediska státní politiky na podporu sociální soudržnosti došlo k většímu zaměření na rovné příležitosti a vytvoření lidsky důstojných podmínek života, ve vztahu k financování státního školství zejména pak rovný přístup ke vzdělání.

Tuček (2006) uvádí mezi východisky řešení současných problémů následující: „Makrosociální soudržnost naší společnosti je nutno vždy zkoumat ve vztahu k analogické, avšak obecnější, problematice soudržnosti Evropské unie, jež politiku ve prospěch své soudržnosti v zásadě koncipuje tak, aby v sobě zahrnovala postupné upevňování soudržnosti uvnitř jednotlivých národních společností, zejména ve vztahu k regionům, nezaměstnaným, etnickým minoritám, postavení žen a všem významnějším exkludovaným skupinám.“ (Tuček a kol. 2006, str. 37)

2.5 Určování sociální soudržnosti v politice

Z hlediska politiky nastoluje oblast sociální soudržnosti dilema, kdy političtí zástupci bývají často osočováni z toho, že chtějí všechno a nic zároveň ve smyslu hlásání podpory myšlenky o nutnosti podpory sociální soudržnosti, na druhou stranu se brání vyšším výdajům na tuto oblast. K poskytnutí praktických argumentů v kontextu politiky soudržnosti, jsou vyvíjeny různé funkční metriky (indexy soudržnosti) s cílem zlepšit chápání soudržnosti a faktorů, které přispívají k soudržným komunitám.

Příkladem je podle americké společnosti HCA jeden z indexů, který zohledňuje více než 60 ukazatelů, včetně kritérií jako je demografie, typy trestné činnosti, zaměstnanost, vzdělávání a tlaky na veřejné zdroje, pořádky bydlení a řada dalších.

Podle jedné české sociologické studie v zásadě každá definice vymezující sociální soudržnost na mezo a makro společenské úrovni rozděluje kohezi na dílčí dimenze, které pak představují

jednotlivé pole výzkumu. Níže je pro příklad uvedeno jedno z mnoha variant rozdělení. (Musil a kol. 2004)

Tabulka č. 2: Domény sociální koheze

Dimenze	Charakteristiky
Společné hodnoty a občanská kultura	společné cíle, společné morální principy, kódy chování, podpora politických institucí, politická participace
Sociální řád a sociální kontrola	absence obecných konfliktů, ohrožení sociálního řádu, efektivní neformální sociální kontrola, tolerance, respekt k odlišnosti, meziskupinová kooperace
Sociální solidarita a snižování majetkových rozdílů	harmonický ekonomický a sociální vývoj, společné standardy, redistribuce veřejných financí a příležitostí, rovný přístup k sociálním službám a sociální podpoře, přijetí sociálních závazků a ochota pomoci druhým
Sociální sítě a sociální kapitál	vysoký stupeň sociální interakce uvnitř komunit a rodin, občanská angažovanost, překonání obtíží v souvislosti s uskutečněním kolektivních akcí
Lokální sounáležitost a identita	silná sounáležitost k místu bydliště, prolínání osobní identity a identity místa

Zdroj: Forrest, Kearns, 2001:2119

Chceme-li přesvědčit například experty z oblasti školství, že vzdělávací instituce mají určující význam pro upevňování hodnot podporujících soudržnost, je třeba rozvíjet účinné strategie a formulovat soudržnosti tak, aby všichni pochopili její význam. Na druhou stranu žádný index soudržnosti nevyřeší potíže měření soudržnosti, ale to může vytvořit přidanou hodnotu pro naše chápání soudržnosti a posílit naši trvalou vizi podporovat a vytvářet místa, kde lidé budou chtít žít. (Muers 2011)

V literatuře zabývající se výzkumem sociální soudržnosti se v současné době zdůrazňuje kombinace přísné pojmové analýzy s empirickým výzkumem, který by se opíral o srovnatelné indikátory, jak to např. dokumentují práce ZUMA⁴ z Mannheimu. “ (Musil a kol. 2004) Americký sociolog N. Friedkin (2004) dokonce navrhuje, aby výzkumníci lehkovážně nenazývali své různé dílčí koncepce měření „mírou koheze“, neboť sociální soudržnost (koheze) představuje multidimenzionální jev, který zahrnuje komplexní systém kauzálních efektů a nelze ho redukovat do jednoduchého konstruktů. (Friedkin 2004)

⁴ Měřením sociální soudržnosti se zabývala Regina Berger-Schmitt v publikaci Social Cohesion as an Aspect of the Quality of Societies: Concept and Measurement vydané jako EuReporting Working Paper, N.14 výzkumným centrem ZUMA v Mannheimu roku 2000

2.6 Význam soudržnosti pro společnost

Význam sociální soudržnosti, můžeme rozdělit do dvou oblastí, jednak na úrovni jednotlivce (micro) a za druhé na úrovni společenství (macro). Výše byla zmíněna i „meziúroveň“ (mezo), avšak pouze v souvislosti s rozdělením sociální soudržnosti do různých domén. Pro účel této práce je vyhovující rozdělení na micro a makro úroveň.

Na úrovni jednotlivce se jedná v odpovídajícím významu redukce nerovnosti, vytváření rovných příležitostí, atd. V kontextu společenství pak jde zejména o vytváření společných regionálních, národních či evropských institucí.

Principem sociální soudržnosti jsou vedeny i mnohé aktivity mimo oblast vzdělávání. Jde např. o boj proti chudobě či podporu vyváženého rozvoje jednotlivých regionů.

„Sociální soudržnost jako cílový stav je stabilita sociálních systémů, struktur a rolí, která není ohrožena nadměrným sociálním napětím“ (Tomeš 2002).

Příspěvkem ke stabilitě sociální soudržnosti může být i celoživotní učení. Toto je zakotveno přímo v Maastrichtské smlouvě z roku 1992, kde se uvádí, aby se přispívalo zejména zvyšováním zaměstnatelnosti, přičemž se zaměřovalo i na znevýhodněné skupiny obyvatelstva. Smlouva si klade za cíl: „vysokou úroveň zaměstnanosti a sociální ochrany, zvyšování životní úrovně a kvality života, hospodářskou a sociální soudržnost a solidaritu mezi členskými státy“ (Maastrichtská smlouva, 1992, čl. 2).

Význam sociální soudržnosti můžeme tedy chápat jako rovnost lidí ve smyslu sociální spravedlnosti a sdílených hodnot.

"Společnost", řekl Durkheim, „může existovat pouze tehdy, pokud mezi jejími členy existuje dostatečný stupeň homogenity. Vzdělání zachovává a posiluje tuto homogenitu učením dítěte od raného věku o základních spolehodnotách, které vyžadují kolektivní nároky života."
(Durkheim, 1977)

Podle Greena (2001) přístup k sociální soudržnosti znamená vidět ji z pohledu společnosti, což předpokládá, že soudržnost ve společnosti jako celku zahrnuje nejen vazby a důvěru v rámci jednotlivých skupin a komunit, ale i mezi nimi, což přináší jisté společné povědomí o občanství a hodnotách. (Green 2001)

3 Pojetí hodnot z hlediska sociologie

V souvislosti se zaměřením této práce budeme dále věnovat pozornost pojetí hodnot z hlediska sociologie a sociální soudržnosti, jelikož sledujeme hodnoty, které považují lidé za prospěšné pro společnost.

Dle Velkého sociologického slovníku (1996, s. 1063) sociologie hodnot zahrnuje celou problematiku hodnot nahlíženou a zkoumanou ze sociologického hlediska. Podle Durkheima představují hodnoty podstatu sociálních jevů. Jednou z nejvýznamnějších teorií o sociologické teorii hodnot je práce T. Parsonse, který se opírá o výsledky práce Durkheima, Webera, Pareta. Parsons [1951] tvrdí, že existence minima sdílených hodnot ve společnosti je východiskem pro existenci společnosti (v Prudký a kol. 2009, s. 88). Podle Parsonse [1951] se hodnoty se projevují jen v hodnocení a tvoří se v jeho průběhu, za chodu, v závislosti na celé axiologické zkušenosti. Nelze chápat jako „chtěné věci“, nýbrž jako „představy o žádoucím (*desirable*). Hodnoty nelze chápat zcela odděleně, nýbrž vždy tvoří uspořádané soustavy (*hierarchie hodnot*). Tímto způsobem se také nejčastěji zkoumají v sociologických průzkumech, v rámci nichž používáme termín *hodnotová orientace* (např. rodina, vzdělání). Každá soustava hodnot je charakteristikou určité kultury (Schwartz 2002).

„Hodnoty představují jednu ze základních složek kultury. Umožňují integraci kultury samotné i její sepětí se systémem osobnosti a se sociálním systémem. Jsou svorníkem pro různé vrstvy psychiky, integrují organicko-biologickou sféru a její pudové tendence se sférou afektivně-volní a s účastí na kulturním životě, na významech, které jedince přesahují, s nimiž se však ztotožňuje, přičemž to nepociťuje jako vnější nátlak, ale vidí v tom své vlastní naplnění. V hodnotové sféře jsme daleko od tohoto typu sociálních norem, které vyžadují poslušnost, bez ohledu na to, co si o nich lidé myslí.“ (Velký sociologický slovník 1996, s. 376)

Libor Prudký se ve své práci Studie o hodnotách (2009) zabývá hodnotami velmi podrobně. K pojmu hodnota uvádí: „Hodnota je původně pojem z oblasti politické ekonomie, která se v té době – na konci 18. století – jmenovala ještě morální filosofie, a proto nesmíme zapomínat, že většina klasických ekonomických termínů má původně morální smysl. (...)“ (Prudký a kol. 2009, s. 41)

Podle Špačkovy studie (2006) se tematika soudržnosti společnosti zásadním způsobem dotýká hodnot, které lidé mají. Některá pojetí soudržnosti pracují s hodnotami jako důležitým prvkem, který spojuje (nebo naopak může rozdělovat) různé skupiny lidí. (v Tuček a kol. 2006)

Naděžda Horáková (2005) uvádí, že stále neexistuje v současné sociologii jednotná teoretická koncepce hodnot. Podle Strmisky napočítal Lautman v roce 1981 při snaze identifikovat pojetí hodnot v sociálních vědách dokonce 180 různých definic pojmu „hodnota“ (Strmiska 1996: 375). Pojem hodnot však není pouze teoreticky neukotvený, ale nejednotnost panuje také v metodologické rovině. Výzkum hodnot komplikuje vedle teoretické nejednoznačnosti pojmu také skutečnost, že hodnoty nejsou v žádné ze svých forem přístupné přímému pozorování. Hodnoty jsou v empirických sociologických šetřeních obvykle dedukovány z postojů, které jsou měřeny prostřednictvím nejrůznějších škál [Rabušic 2000: 19]. (Horáková 2005)

I Prudký ve své výše uvedené studii (2009) uvádí, že pokusů o vymezení hodnot je v sociologické literatuře řada a hovoří se až o stovkách pokusů o nominální vymezení hodnot [např. Strmiska 1996, Hofstede 2000]. Důležité pro možnost zkoumání hodnot musí být především spojena s určením toho, co je předmětem výzkumu, jinak se nelze na výsledky spolehnout, nebylo by jasné, k čemu se vztahují. Dále hovoří o různém přístupu k hodnotám (Kluckhohn 1951, Rokeache 1973). Rokeache (1973) člení hodnoty na instrumentální a cílové. „Cílové hodnoty se vztahují ke konečnému, resp. cílovému stavu, k žádoucím cílovým stavům existence. Může jít o hodnoty zaměřené na osobnost (moudrost, sebeúcta, atp.), nebo na společnost (rovnost, svoboda atd.) Instrumentální hodnoty se vztahují ke způsobům jednání a k přesvědčením, která vedou k zajištění konečného stavu tedy postupů přijatelných pro naplňování cílových hodnot. Jde o hodnoty morální (čestnost, užitečnost druhým atd.) a o hodnoty spjaté se sebeuplatněním a inteligencí (ambicióznost, schopnost, tvořivost, apod.). Cílové hodnoty definují vlastně konečný stav, tedy to, o co má smysl usilovat. Instrumentální hodnoty pak prostředky a možnost dosažení, tedy způsoby chování, jednání. Nemusí být mezi nimi jednoznačný vztah, mohou se vzájemně prolínat a působit vícenásobně.“ (Prudký a kol. 2009, s. 87)

Tabulka č. 3: Schéma uspořádání tří možných dimenzí přístupu k výzkumu hodnot

Hodnoty	Hodnoty, jako to,		Míra agregace/ obecnosti hodnot
	I. co je (po čem touží)	II. co má být (po čem by měli toužit)	
A. instrumentální			a) agregáty/všeobecné
B. cílové			b) specifické

Zdroj: Prudký a kol., L., *Studie o hodnotách* (2009, s. 89)

3.1 Hodnoty ve vztahu k soudržné společnosti z pohledu české veřejnosti

Podle sociologické studie z roku 2006 zaměřené zkoumání soudržnosti z pohledu české veřejnosti se tato tematika dotýká hodnot, které lidé mají. (Špaček, 2006) Hodnoty jsou spojujícím či naopak rozdělujícím prvkem v rámci různých skupin populace. (Tuček a spol. 2006)

Dále se v rámci této práce tedy zaměříme na podrobnější popis hodnot, které považují lidé za prospěšné pro společnost z hlediska podpory sociální soudržnosti. Než k tomu přistoupíme, uvádím zde příklad z výzkumu na toto téma bez ohledu na faktor vzdělání.

Jako příklad můžeme uvést výzkum veřejného mínění z roku 2004 (Tuček a kol. 2008), jak jsou v české společnosti sdílené hodnoty. Použita byla otázka na vhodné vlastnosti pro osvojení u současných dětí, která je typickou projekční otázkou pro zjištění hodnot, které respondent sám zastává. Znění otázky – „Které vlastnosti by si podle Vás měl osvojit současné děti proto, aby se v životě uplatnily a současně prospívaly celé společnosti?“ (v %).

Tabulka č. 4: Výsledky výzkumu „Sdílené hodnoty“ z roku 2004

	Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne
Pocit odpovědnosti	83,1	15,4	1,3	,1
Pracovitost	81,2	17,7	1,0	,1
Snaha uplatnit své schopnosti	70,7	27,6	1,5	,2
Ohleduplnost	60,3	33,0	6,1	,6
Zásadovost	51,5	39,3	8,2	1,0
Nesobeckost	50,6	41,8	6,7	1,0
Schopnost vyznat se	48,2	44,4	6,8	,6
Schopnost navazovat kontakty a přátelství	45,1	51,8	2,9	,2
Šetrnost, skromnost	43,6	43,9	11,0	1,4
Tolerance a respekt k odlišnostem	42,4	51,0	6,1	,6
Otevřený vztah k lidem	39,1	44,9	13,9	2,1
Snaha vyniknout	33,1	55,7	10,5	,7
Soutěživost	27,9	56,1	14,7	1,3
Prosazování vlastních názorů	27,4	55,9	14,7	1,9

Zdroj: Naše společnost, CVVM, říjen 2004, N = 842 (Špaček, 2006)

Respondenti se silně shodovali na vhodnosti vlastností pracovitost, odpovědnost a snaha uplatnit své schopnosti jak pro úspěch v osobním životě, tak z hlediska prospěšnosti pro celou společnost. Za nejméně vhodné vlastnosti byly považovány charakteristiky individuálního výkonu, jako soutěživost, snaha vyniknout či prosazování vlastních názorů.

Zřejmě přetrvává představa společenské pospolitosti a prospěšnosti. Myšlenka individuálnosti a sledování pouze vlastního prospěchu v rámci kapitalistického uspořádání zatím nepřevážila. (Tuček a kol. 2008)

3.2 Hodnoty vybrané pro dotazníkové šetření

„Existuje jen jediný způsob, jak si poradit se životem, a to najít onen soubor hodnot, které nepodléhají módním trendům, které se nikdy nemění a budou neustále rodit ovoce v tom smyslu, že nám i uprostřed velice nejistého světa přinesou klid, zdraví a jistotu.“ (Thomas Hora v Prudký a kol. 2009, s. 183).

Ještě předtím, než přejdeme na část, ve které jsou jednotlivé hodnoty postupně podrobněji popsány, můžeme říci, že se jedná o takové, které jsou vymezené jedním s faktorů, které popisuje Špaček ve své studii. Podle Špačka (2006) představy o společenské soudržnosti lze chápat a interpretovat podle tří faktorů. Jedná se o faktor *hodnoty vzájemnosti*, který obsahuje hodnocení sociální spravedlnosti, rovnosti lidí, sdílených mravních hodnot a důvěry jako zdroje soudržnosti. Dále faktor *kolektivní identity* obsahující sdílenou představu o budoucnosti, národní sounáležitost a souhlas se systémem a nakonec faktor *evropský liberalismus*, jenž je založen na svobodě pro každého, přináležitosti Evropě, podpory demokracie a seberealizace pro většinu. (Špaček 2006).

V další části se zaměříme výhradně na výše popsaný první faktor *hodnoty vzájemnosti*.

3.2.1 Tolerance a respekt k odlišnostem

Tolerancí v našem kontextu rozumíme sociální distanci vůči odlišným skupinám obyvatel. S tolerancí nedílně souvisí i respekt k odlišnostem. Rozlišujeme dvě skupiny, jednou je sociální distance vůči etnickým a národnostním skupinám, druhá je distance vůči sociálně odlišným skupinám (Tuček a spol. 2008, 173).

Tyto hodnoty můžeme zařadit pod pojem *sociální kapitál*, kam kromě tolerance a respektu k odlišnostem patří další vlastnosti jako je například pospolitost, důvěra, schopnost vyznat se nebo zapojení do celospolečenského dění. Sociální kapitál označuje Velký sociologický slovník (1999, s. 475) jako „sumu aktuálních i potenciálních zdrojů, které může určitá osoba využívat díky tomu, že se zná s druhými lidmi. Je to bohatství styků a známostí, které mohou být užitečné.“ Blíže je rozvedena definice pojmu *sociální kapitál* v kapitole 3.2.3. Při nahlížení

na pojem sociální kapitál je potřeba brát vždy v úvahu kulturní aspekt a specifické národní faktory (např. institucionální).

Green (2003) uvádí, že v rámci odborné literatury a statistických analýz dat se vlastnosti spojené se sociálním kapitálem ve skutečnosti u jednotlivých zemí mění, a proto je složité představit určitý koherentní způsob, jak měřit z tohoto pohledu sociální soudržnost. (Green, Preston, Sabates 2003)

Při srovnávání národnostních analýz je tedy nezbytné brát v úvahu kulturní aspekt. Máme přesvědčivé důkazy, že jednotlivé země se ve skutečnosti liší celou řadou kulturních opatření v neposlední řadě i pokud jde o úroveň důvěry, politické angažovanosti a tolerance, jak ve stručnosti uvádí Ronald Inglehart, který vychází ze závěrů obsáhlé studie World Values Survey (1990), která vyházela z dat sebraných v 25 zemích. "Národy různých společností jsou charakterizovány trvalými rozdíly v základních postojích, hodnotách a dovednostech: Jinými slovy, mají různé kultury."(1990:3) Tyto kultury nejsou monolitické a ani neměnné. Nicméně v daných časech a místech, které působí jako důležité determinanty sociálního a politického chování, nemohou být tyto brány v úvahu. (Inglehart 1990)

Bylo prokázáno, píše Green (2013), že vzdělání je v některých kontextech silným generátorem sociálního kapitálu, jakožto nejsilnější prediktor podpory jednotlivých hodnot jako je důvěra, společenská a zapojení se do politiky, a to i v případě když bereme v úvahu další faktory jako je věk, pohlaví a příjem. Nicméně, jednotlivé korelace na úrovni vzdělání a úrovni a ukazatele sociálního kapitálu neobstojí při použití agregovaných údajů na společenské úrovni. Vzhledem k tomu co literatura a statistické analýzy ukazují, neexistuje významný vztah mezi průměrnými úrovněmi vzdělání ve společnosti a úrovní důvěry a tolerance. Sociální soudržnost a sociální kapitál ovšem nemusejí být jedno a totéž. (Green 2013)

Uvedme zde zřejmý příklad z Greenovy práce (2006): lidé s vyšší mírou vzdělanosti ve většině zemí moderní západní společnosti mají tendenci být tolerantnější, než lidé s nižší úrovní vzdělání, jako se ukázalo v několika výzkumných studiích [viz Nie et al, 1996]. Nicméně, to neznamená, že „vzdělanější“ společnosti jak v minulosti, tak i v současnosti, jsou více tolerantní jako celek, ani to neznamená, že vzdělaní lidé jsou více tolerantní ve všech společnostech. Jako příklad uvedme nacismus. Nacismus vznikl v Německu, v jedné

z nejvzdělanějších zemí na světě své doby. To může znamenat, že vzdělání nemělo zcela pozitivní vliv na toleranci v Německu. Němečtí evangelíci té doby byli v průměru vzdělanější než katolíci, ale s větší pravděpodobností hlasovali pro národní socialisty, kteří tak jako tak dostávali podporu od všech společenských tříd. Na druhé straně to může prostě znamenat, že případné pozitivní účinky vzdělávání byly zastíněny jinými faktory. Mohli bychom v tomto případě uvést například faktor strachu.

Analýza dat na téma vzdělávání a sociální postoje v celé řadě zemí světa podle Values Survey ukazuje pouze velmi slabé korelace mezi průměrnými vnitrostátními úrovněmi vzdělávání a sociálního kapitálu, což naznačuje, že společnosti prokázaly na individuální úrovni v různých zemích, že převažují ve srovnání specifické národní faktory.

Lze předpokládat, že takovéto hodnoty se ukazují jako důležité pro fungování vzájemných společenských vztahů, tím slouží i k udržení pokojné atmosféry ve společnosti. V případě, že atmosféra občanské společnosti je pozitivní, míra postojů a chování včetně občanského sdružování, dobrovolnictví, dárcovství, politické angažovanosti, důvěry a tolerance v takové společnosti vykazují vzájemnou spolupráci vedoucí k žádoucím a očekávaným účinným kolektivním výsledkům (Green 2011, s. 10).

Putnam napsal (2000, s. 137) „lidé, kteří častěji důvěřují svým spoluobčanům dobrovolníkům, přispívají snadněji na charitu, účastní se častěji v politickém dění nebo nějaké komunitní organizaci, slouží v soudních porotách, darují častěji krev, lépe plní daňové povinnosti, jsou tolerantnější k menšinovým názorům a podporují mnoho dalších forem občanských činností“. (Putnam 2000)

Dosud v současném českém kontextu právě s ohledem na kulturní aspekt je naše společnost vnímána jako velmi tolerantní a respektující odlišnosti. Otázkou je, do jaké míry může mít míra vzdělanosti pozitivní vliv na výši uznávání těchto hodnot. Z hlediska sociálních dopadů nejspíš nelze hovořit o univerzálnosti takových vztahů, a je potřeba brát v úvahu to, že jsou založeny na konkrétních časových a místních údajích.

3.2.2 Nesobeckost

V tomto kontextu můžeme použít také výraz *altruismus* či *altruistický přístup*. Jedná se o jednání, které vyžaduje dobro pro druhé jako cíl morálního jednání⁵.

Specifický smysl moderního pojetí altruismu pochází od Augusta Comta. Slovo bylo odvozeno z francouzského *altruisme*, jehož původ je v latinském *alter* (druhý). Altruisticky jednat a zachovat se nesobecky vůči druhému je ve společnosti vysoce oceňováno.

Edward Wilson (1993) píše: „Šlechtnost bez naděje na oplátku je nejvzácnější a nejhýčkanější lidské chování, křehké a těžko definovatelné...obklopené rituály a ceremoniemi a emocionálními proslovky.“

Altruismus, jak jej chápe Comte, je podobné křesťanskému pojetí nesobeckého jednání. Jedná se o povinnost sloužící k naplnění vyššího cíle. Comte zavádí pojem altruismus v rámci svého záměru na proměnu společnosti. Cílem je dosáhnout rozumného společenského řádu, aby bylo možné dosáhnout prospěchu celého lidstva, prospěchu tzv. velké bytosti. Nejde o prospěch jednotlivce, skupiny či státu, ale o veškeré lidstvo. Aby se tak mohlo stát, musí lidé učinit altruismus (nesobeckost) principem svého jednání, jakožto naši povinnost upřednostňovat zájmy druhých před vlastními. Comte postavil proti sobě altruismus a egoismus, jako dva odlišné motivy lidského jednání, přičemž jednání motivované altruismem chápal jako sociální chování orientované na nesobeckou pomoc druhým.

Co se týká moderní teorie o altruismu, naprosto zásadním způsobem ovlivnil naše smýšlení o nás samotných a o světě Darwin. Přichází s teorií o evoluci (resp. navazuje na své předchůdce jako Mendel nebo Lamarck) a v jejím rámci se také snaží objasnit altruistické chování. Veřejné prezentování Darwinovy evoluční teorie vedlo mimo jiné k rozšíření obecného povědomí o nesobeckém chování jako důsledku vnitrodruhové solidarity, kde jedinci upřednostňují zájmy druhu před zájmy osobními.

⁵ <http://www.britannica.com/search?query=altruism&ct=>

Podle Darwina: „Sobečtí a svárliví lidé nedokáží žít pospolu a bez pospolitosti nelze ničeho dosáhnout. Kmen bohatě obdařený těmito vlastnostmi se vždy rozroste a vítězí nad ostatními kmeny, ale jak ukazují celé dějiny, je opět během času přemožen nějakým jiným kmenem, který má těchto vlastností ještě více. A tak společenské a morální kvality mají tendenci pomalu se vyvíjet a šířit po celém světě.“ (Darwin, Charles. O původu člověka, s. 91)

Darwin se totiž domníval, že: „...je zřejmé, že tím, jak se zdokonalují rozumové vlastnosti příslušníků kmene, pochopí brzy každý, že bude-li pomáhat svým druhům, získá oplátkou také pomoc od nich. Veden tímto sobeckým motivem, osvojí si zřejmě zvyk pomáhat svým bližním a zvyk vykonávat dobré činy rozhodně posiluje schopnost soucítění, které pak dává první podněty k dobrým činům.“ (Darwin 1970, s. 91)

Nicméně v polovině 60. let došlo v biologických vědách k revoluci, kterou rozpoutali dva muži, George Williams a William Hamilton. Tato revoluce je nejspíš známá díky populárnímu pojmu "sobecký gen", jehož autorem je Richard Dawkins.(Dawkins 2003) Teorie sobeckého genu říká, že živočichové (a rostliny) se nechovají v souladu se zájmy druhu, skupiny, nebo se zájmem jich samotných, nýbrž v souladu se zájmem svých genů. Tyto myšlenky se zrodily ze dvou zdrojů. První z nich vychází z myšlenky, že geny jsou nositeli dědičnosti, že si můžeme být absolutně a jednoznačně jisti, že ty geny, jež způsobí, aby jejich nositelé zvyšovali šance svých genů na přežití, budou prosperovat na úkor jiných genů. Je to prostý následek skutečnosti, že se geny replikují. Druhým zdrojem byla pozorování a experimenty. Nejrůznější typy chování, které vypadaly záhadně, dokud se je přírodovědci snažili pochopit z hlediska jedince nebo druhu, začaly dávat smysl, jakmile vědci zaměřili pozornost na geny.

Podíváme-li se například na výchovu malých dětí, většina rozumných matek ví z vlastní zkušenosti a obzvláště ty, které mají větší počet dětí, že není vhodné uspokojovat okamžitě všechny požadavky dítěte. Dítě tak poznává, že nemusí mít vše, učí se trpělivosti a sebeovládání, zvládání nepříjemných pocitů vede k nesobeckosti.

Ve vyšších vzdělávacích institucích pak částečně přechází role vychovatele na pedagogy. Ti vštěpují (nebo by měli)svým žákům hodnotu jako je nesobeckost. V zájmu všech je potřeba udržet kolektiv soudržný.

Na další úrovni nesobecké chování přispívá k silné společnosti například v oblasti poskytování pečovatelských služeb či angažování se na úrovni ochrany životního prostředí, apod.

Problematika životního prostředí se objevila koncem 80. let jako nový rozměr v politické agendě vyspělých průmyslových demokracií. Mezi nejvýznamnější vysvětlení tohoto problému byly psychologické modely změny postindustriální hodnoty. Tyto modely však zanedbávají propojení problematiky životního prostředí na skutečném stavu ekologických záležitostí. Otázkou je, do jaké míry psychologické rozměry a vnímané ekologické problémy mohou přispět k vzestupu ekologie v západní Evropě. Podle jednoho výzkumu modelu sobeckosti „Sobecký nebo nesobecký?“ (Rohrschneider 1988) občané upřednostňují přísné předpisy v oblasti životního prostředí, pokud je místní životní prostředí znečištěné. V sociotropickém modelu, občané hodnotí ekologické problémy, jako je národní záležitostí. Bylo zjištěno, že psychologické faktory a vnímaná míra národních problémů znečištění přispívají k vzestupu ekologie. Vlastní zájmové motivy mají pouze nepřímý dopad na občany postoje k ochraně životního prostředí. (Rohrschneider 1988) Odvážím se zde podotknout, že tato problematika je stále aktuální.

Výše jsme se zaměřili na úroveň nesobeckého chování z hlediska celospolečenského prospěchu. Co se týká nesobeckého chování na úrovni jedince, kromě genového aspektu je třeba zmínit také memetickou teorii⁶, která předpokládá, že lidé, kteří se chovají nesobecky, jsou ve společnosti oblíbeni, a proto i často imitováni. Tímto napodobováním se pak šíří nesobecké jednání dále.

Podle Putnama (2000) úroveň fungování společenského života – „sociální sítě“, má vliv na vznik „norem reciprocity a důvěryhodnosti“. (Putnam 2000)

Lze říci, že nesobecký člověk „žije i pro druhé“ a tím koná dobro jak pro sebe, tak i pro celou společnost.

⁶ Teorie memů vysvětluje nesobecké jednání z hlediska odlišných replikátorů – memů, nebo-li imitací. Blackmoreová, S.: *Teorie memů : Kultura a její evoluce (2001)*

3.2.3 Schopnost vyznat se

V přeneseném významu zde můžeme hovořit také o komunikačních dovednostech, v moderní terminologii, tzv. *soft skills*⁷, které dělíme na verbální i neverbální.

V této souvislosti můžeme říci, že klíčový význam zde také hraje *sociální kapitál*. Definice a obsah pojmu sociální kapitál není jednoznačný. Definice sociálního kapitálu, kterou vytvořil Pierre Bourdieu je první a také jednou z nejuváděnějších v sociologické teorii. Sociální kapitál popisuje jako „množinu aktuálních nebo potenciálních zdrojů, která vychází z vlastnictví trvalé sítě více či méně institucionalizovaných vztahů a známostí, jinými slovy z členství ve skupině, které vybavuje každého člena kolektivně vlastněným kapitálem, tedy různými oprávněními.“ (Bourdieu 1998)

Putnam (1993) zahrnuje do sociálního kapitálu vzájemnost, zajišťuje tok informací, vedoucí k vzájemnému prospěchu a důvěře. Putnam také tvrdí, že lokalizované normy, vytvořené vzájemnou spoluprací, mají tendenci přenášet úspěch také na následující generace.

Moderní společnost Bourdieu vnímá jak soubor provázaných mocenských polí, která definuje takto: je to „prostor silových vztahů mezi různými druhy kapitálu, přesněji řečeno mezi aktéry obdařenými některým z různých druhů kapitálu natolik, aby mohli jeho pole ovládat, a povstávajícími do zbraně pokaždé, kdykoliv je relativní hodnota oněch různých druhů kapitálu (například „kurz“ mezi kapitálem kulturním a kapitálem ekonomickým) ohrožena.“ (Bourdieu, 1998: 39) Sociální kapitál je pak množinou aktuálních anebo potencionálních zdrojů na sociálním poli, ji může aktér vyžívat díky vazbám a vztahům s jinými aktéry. Sociální sítě vztahů, které jsou takto vytvářeny, fungují na základě individuálních či kolektivních investičních strategií. Ty spočívají „v transformaci nahodilých vztahů, jakými jsou například sousedské vztahy, vztahy v pracovním prostředí, dokonce i vztahy mezi příbuznými, do blízkých vztahů, které jsou zároveň nezbytné i volené, naznačujících trvalé závazky subjektivně pociťované (pocity vděčnosti, respektu, přátelství) nebo institucionálně zaručené.“ (Bourdieu, 1986)

⁷ Dovednosti, které pomáhají pochopit sebe i ostatní, usnadňují a zkvalitňují spolupráci s druhými lidmi, dělí se na konkrétní dovednosti, jako jsou komunikační a prezentační schopnosti, týmová spolupráce, zvládání konfliktů atp., jsou významné v dnešním pracovním prostředí a zaměstnavatelé je vyžadují. [online cit. 2014-04-09] <http://www.softskills.wz.cz/html/soft%20skills.html>

Podle Putnama (2000) úroveň fungování společenského života – „sociální sítě“, má vliv na vznik „norem reciprocity a důvěryhodnosti“. (Putnam 2000).

Schopnost navazovat nové vztahy je důležité především pro nové zaměstnance nebo členy týmu, ale také pro povolání, která pracují s lidmi. Toto umění se vyznačuje následujícími schopnostmi: rychlá orientace v novém prostředí, přátelský způsob jednání s novými lidmi a schopnost včlenit se mezi stávající kolektiv. S tím souvisí emoční inteligence⁸, kterou ve svém díle podrobně popisuje Goleman (2011).

Komplexní objem všech schopností zahrnuje i *kulturní kapitál*. Do kulturního kapitálu patří verbální obratnost, obecné kulturní povědomí, či dosažené vzdělání. Definice kulturního kapitálu⁹ odkazuje k původnímu pojetí P. Bourdieu (1973), ve které se za jeho klíčovou funkci označuje kulturní a sociální inkluze/exkluze napomáhající k vytváření kolektivní identity prostřednictvím kulturní distance k jiným skupinám. Kulturní kapitál tak představuje „institucionalizované široce sdílené kulturní signály (postoje, preference, formální vědění, jednání, statky, oprávnění) používané jako nástroje sociální a kulturní exkluze“ (Lamont, Lareau 1988).

V níže zobrazené tabulce je uvedena typologie kulturního kapitálu z hlediska jeho funkcí.

Tabulka č. 5: Typologie kulturního kapitálu z hlediska jeho funkcí

	definice	příklady indikátorů
Vysoko-kulturní (kultivační-distinktivní)	vědomá spotřeba dominantní kultury	návštěva galerií, koncertů
Kognitivní (kulturní schopnosti)	rodiči rozvíjené kognitivní schopnosti dítěte	čtení s dětmi, výchova ke specifickým činnostem
Kompetenční (kulturní zdroje)	schopnost rozmlouvat o prestižních statcích	orientace ve společensky zajímavých tématech

Zdroj: J. Šafr: *Funkce kulturního kapitálu*, Socioweb 9/2007, rubrika *Teorie pro všechny*¹⁰

⁸ Emoční inteligence je soubor schopností a dovedností, které nám pomáhají emoce nejen zvládat, ale ještě jich využívat k co největšímu osobnímu a pracovnímu prospěchu. (Travis Bradberry a Jean Greavesová kniha *Emoční inteligence v praxi* – Columbus 2007); [online cit. 2014-04-09] <http://www.prozivot.info/emocni-inteligence/co-je-emocni-inteligence/vice-o-emocni-inteligenci>

⁹ **Kulturní kapitál** představuje „institucionalizované široce sdílené kulturní signály (postoje, preference, formální vědění, jednání, statky, oprávnění) používané jako nástroje sociální a kulturní exkluze“ (Lamont, Lareau 1988). Do kulturního kapitálu patří verbální obratnost, obecné kulturní povědomí, či dosažené vzdělání. Stejně jako ekonomický kapitál přináší i kulturní kapitál svému vlastníku zisk. Pojem zavedl Pierre Bourdieu

¹⁰ <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=304&lst=103> [online cit. 2014-04-09]

V učebnicích se nejčastěji uvádějí s odkazem na P. Bourdieu tři formy kulturního kapitálu: vtělený (jak se umíme pohybovat v sociálním prostoru – vkus, preference, distinkce), objektivizovaný (kulturní předměty hmotné povahy) a institucionalizovaný (vzdělání, zejména v podobě titulů). Bourdieuho přínos byl originální nejen v teoretické rovině ale i tím, že se ve výzkumech z 60. letech pokusil vtělený kulturní kapitál empiricky měřit. Jeho přístup je ovšem dnes kritizován za to, že příliš zdůrazňuje význam jemností a kulturních signálů tzv. vysoké kultury, na druhé straně opomíjí praktické individuální schopnosti a roli morálních hranic při utváření sociální identity.

Kulturní kapitál je podle P. Bourdiera zvláštní forma získaných předpokladů jedince nebo skupiny k dosažení určitého sociálního statusu, která je vázána na charakter a úroveň enkulturace. P. Bourdier předpokládal, že vyšší vzdělání (vyšší kulturní kapitál) umožňuje zaujetí vyšší zaměstnanecké pozice a přináší jedinci zisk v podobě privilegovaného společenského postavení a z něho plynoucích společenských a ekonomických výhod. Kulturní kapitál ale nevychází pouze ze vzdělávacího systému, ale do značné míry se odráží do možnosti jedince akumulovat ho již v rodině (např. schopnost a kvalita verbální komunikace), proto je kulturní kapitál ve společnosti rozložen nerovnoměrně, jelikož každý jedinec má v tomto ohledu rozdílné výchozí podmínky. Kulturní kapitál (Bourdieu 1973) má tři formy:

- *inkorporovanou*, což je soubor dovedností a schopností, jež si jedinec osvojuje v průběhu socializace, tato část se stane součástí habitusu
- *objektivní*, což jsou knihy, umělecké předměty, nástroje vědeckého zkoumání
- *institucionalizovanou*, což jsou doklady o vzdělání (Bourdieu 1973)

Pokud jde o současný pohled, musíme zmínit například podmínky důležité na pracovním trhu, jelikož požadavky trhu práce a tím i nároky zaměstnavatelů zaznamenaly v průběhu minulých let výrazné změny. Dříve kladli personalisté důraz téměř výhradně na odborné znalosti uchazečů, dnes je stále více zajímavá individuální osobnost jednotlivých kandidátů. Právě pojem „osobnost“ zahrnuje vlastnosti, které nazýváme soft skills. Spektrum soft skills sahá od empatie či znalosti lidí přes komunikativnost či sebekritičnost až po schopnost prosadit se, vést tým anebo schopnost nadchnout ostatní pro společný cíl.

Co zní v teorii jako samozřejmost, je pro mnohé absolventy tou největší a nejtěžší zkouškou na cestě k profesnímu úspěchu. To je další důvod k tomu, aby studenti začali rozvíjet své soft skills již během studia na vysoké škole.

Rozvíjení hodnoty jako je „schopnost vyznat se“ přispívá k upevňování pozice člověka ve společenské struktuře, je to nezbytná vlastnost pro fungování jedince, schopnost oddělovat podstatné od nepodstatného.

Pro sociální uplatnění jedince je důležitá jednak jeho schopnost komunikovat, ať už jde o způsobilost orientovat se v uznaných tematických okruzích nebo samotná kapacita promlouvat, tak i vlastnictví symbolických významů a sociálních zdrojů (symbolický a sociální kapitál). Podle Šafra (2007) kromě roviny materiální spotřeby je důležité studovat i podobu neekonomických investic rodičů do kulturního (a lidského) kapitálu jejich potomků. Vedle vedení k vybraným mravům a schopnosti vyznat se ve vysokém umění se jedná zejména o emocionální podporu, časové investice do učení se s dětmi, komunikaci se školou, snahu zprostředkovat dítěti informace, které škola nepředává. Zkrátka to, co jsme označili za kulturní kapitál kognitivní a kompetenční - podporující společenský úspěch a pozdější uplatnění na trhu práce. (Šafra 2007)

Soudím, že rozvoj vlastnosti jako je schopnost vyznat se, nejen v našem domácím prostředí je žádoucí, přestože zatím její hodnota je většinovou společností obecně relativně negativně vnímána a považuje se snad i za ekvivalent vypočítavosti. Nezdá se tedy, že by tato hodnota na první pohled nějakým významným způsobem ovlivňovala sociální soudržnost společnosti na úrovni obzvláště na úrovni jedince. Snad bychom mohli uvažovat o sekundárním efektu ve smyslu – díky úsilí a úspěšnosti jednotlivců v daných oborech či oblastech se tento zpětně úspěšně implementuje na celou společnost např. i na úrovni soudržnosti (příkladem může být hokej). Z tohoto hlediska je tedy potřeba si uvědomit, že bez této schopnosti je náš kontakt na mikro i makro společenské úrovni omezený či jej postupně můžeme i ztrácet.

3.2.4 Vstřícnost a otevřenost

Na začátku je třeba zdůraznit, že tyto hodnoty podmiňuje oboustranná důvěra. Hovoříme-li nejprve o makrosociální úrovni, jsou tyto hodnoty zakotveny například i v principech obchodu OECD „Zásady otevřenosti trhu“¹¹ (OECD MARKET OPENNESS PRINCIPLES, OECD 2010).

¹¹ Principy otevřenosti trhu jsou principy, vestavěné do domácích regulačních procesů s cílem zajistit obchodní a investiční vstřícnost ve vnitrostátní předpisech, postupy a správní praxe. [online cit. 2014-04-09] <http://www.oecd.org/innovation/policyplatform/48137680.pdf>

Obecně můžeme říci, že tyto hodnoty vedou jednoznačně k lepšímu porozumění, což zase vede k lepší vzájemné spolupráci a vzájemná spolupráce podporuje soudržnost jak v osobních, tak i v pracovních vztazích.

Putnam (2000) si pokládá otázku, co lidi propojuje a jak to zlepšuje sociální integraci. Připouští, že existují různé druhy společenství a že ty, které podporují "přemostění" mezi skupinami a sdruženími či jednotlivci jsou důležitější z hlediska podpory sociálního kapitálu než ty, kde funguje podpora jen v rámci jednotlivé skupiny či společenství. To je důležitý bod. Jak ukázal Mark Granovetter (1978), slabé, ale široké vazby mohou mít příznivější sociální dopady, než skupiny se silnými vazbami v početných, ale relativně uzavřených sítích. Společnosti úzce propojené s uzavřenými rodinnými vazbami mohou mít tendenci k "amorálnímu familismu"¹², takové jsou nejspíš nedůvěřivé a nejsou ani inovativní v sociální oblasti.

Z hlediska vlivu vzdělávání na soudržnost byly podle Zsolnaie (2002) vlivy sociálního prostředí a afektivních faktorů na studijní výsledky zjištěny již v roce 1970. Tento směr výzkumu pokračoval v následujících desetiletích, ale vztah mezi sociálními kompetencemi a studijními výsledky zůstaly opomíjené téma. Podle empirického výzkumu prezentovaného v roce 2002 bylo cílem definovat ty složky sociální kompetence, které mají vliv na motivaci k učení a akademický úspěch. Byly vybrány následující komponenty sociální kompetence pro analýzu: dynamika, dominance, založené na spolupráci, zdvořilost, zásadovost, vytrvalost, emoční kontrola, kontrola popudu, otevřenost. Čtyři dotazníky byly podávány do vzorku 6. a 10. třídy studentů (celkem 438 subjektů). Výsledky ukazují, že hodnocené sociální faktory nejsou významně ovlivněny věkem. Korelační analýzy ukazují na význam vnitřní motivace

v rámci motivace k učení, projevuje v jeho silném vztahu k proměnné, které zastupují sociální faktory osobnosti, kromě emocionální stability. Výsledky regresní analýzy naznačují, že vstřícnost a otevřenost mají největší vliv na sebe navzájem mezi sociálními faktory extraverte. Výsledky ukazují, že svědomitost, otevřenost a akademické sebepojetí vysvětluje

¹² Hlavní rysem amorálního familizmu (Amoral familism) je snaha aktérů maximalizovat krátkodobý zisk vlastní rodiny a současně i předpoklad, že i všichni ostatní aktéři se chovají se stejnou motivací. A právě Amoral Familism přežil v různých mutacích i kapitalistiickou modernizaci a tvoří jeden z hlubokých kořenů slabosti občanské společnosti v Itálii.

většinu variance vnitřní motivace. Vnitřní motivace se zdá mít značný vliv na tyto tři proměnné. (Zsolnai 2002)

Otevřenost je zastřešující pojem či filozofie, která se vyznačuje důrazem na transparentnost a volný neomezený přístup ke znalostem a informacím, jakož i spolupráce nebo spolupráce řízení a rozhodování spíše než ústředního orgánu.

V sociální psychologii každodenní pojetí vstřícnosti je vlastnost, která poskytuje užitečnou pomoc či přátelství díky laskavým a vstřícným sklonům (Zsolnai 2002).

Pokud jde o důvěru, sociologie se zabývá postavením a rolí důvěry v sociálních systémech. Zájem o koncept důvěry výrazně vzrostl od počátku osmdesátých let. Rozpracováno je toto téma například v raných dílech Luhmanna, Barbera a Giddense. Tento růst zájmu byl stimulován probíhajícími změnami ve společnosti, charakterizované jako pozdní moderna a postmoderna.

Důvěra je podle Searle (1995) jedním z několika *sociálních konstruktů*¹³. Sociální konstrukt můžeme definovat jako prvek sociální reality, podle sociologického slovníku se jedná o souhrnné označení pro skupinu sociologických směrů, škol a koncepcí; sociální svět je neustále znovu a kontinuálně konstruován v procesu - sociální interakci. Jiné konstrukce, které jsou často diskutovány společně s důvěrou, jsou: kontrola, důvěra, riziko, význam a moc. O důvěře hovoříme z pohledu vztahů mezi sociálními aktéry, jednotlivci i skupinami (sociální systémy).

Protože důvěra je sociální konstrukt, je nutné diskutovat o tom, zda hodnota může být důvěryhodná, tj. zda sociální důvěra funguje podle očekávání. Obvykle se z hlediska výzkumu důvěry předpokládá behaviorální přístup, zatímco akce sociálních aktérů jsou měřitelné, což vede k statistickému způsobu modelování důvěry. Tento systémový přístup může být v kontrastu se studií o sociálních aktérech a jejich rozhodovacím procesu v očekávání, že pochopení tohoto procesu bude vysvětlovat (a umožní modelovat) vznik důvěry. (Gambetta 2000)

¹³ Peter L. Bergera a Thomas Luckmanna *Sociální konstrukce reality (The social construction of reality)*, poprvé vyšla v roce 1966, česky 1999

Podle studie z roku 2009 (Studie sociální struktury) sociální důvěra je v české společnosti ovlivněna dvěma hlavními okruhy vlivů: (1) osobností jedince – psychologické rysy a hodnotové orientace, kdy vzrůstá s flexibilitou v práci i životě, schopností přizpůsobit se ostatním a preferencí demokratické výchovy dětí. (2) v souladu se společenskou teorií jí posiluje kladné hodnocení politického systému a jeho výkonnost skrze důvěru ve státní instituce spolu s optimismem při hodnocení budoucího vývoje ekonomiky. Na druhé straně v českém prostředí důvěru v druhé oslabuje deziluze z vývoje po roce 1989 a negativní hodnocení současné situace ve společnosti.

3.2.5 Schopnost vyniknout

I tuto hodnotu můžeme úzce propojit s pojmem sociální kapitál. V této souvislosti obvykle hovoříme o vysokých ambicích a dravosti v rámci h institucionalizovaných vztahů a známostí, jinými slovy členství ve skupině na jakékoli úrovni.

Na druhé straně členství v exkluzivních organizacích zacílenými pouze na vlastní zájmy mohou podpořit důvěru mezi svými členy, ale pozitivně naruší důvěru ve společnosti jako celku (Newton, 1999, s. 6)

"S kulturním pokrokem se majetek stává stále více trofejí svědčící o úspěšném výsledku v majetkové hře odehrávající se mezi členy skupiny ... příležitost získat si vyznamenání" (Teorie zahálčivé třídy, Praha. Sociologické nakladatelství 1999, s. 28) „...touha vyniknout bohatstvím a úrovní majetku a tím dosíci úcty a vzbudit závist svých bližních" (s. 31) „...okázala potřeba drahých statků je pro zahálčivého gentlemana cestou k získání úctyhodnosti" (s. 63). (Valenčík 2004)

Jednou z oblastí, která si přímo žádá takovýchto vlastností je finančnictví. Podle Valenčíka (2004) životaschopnost a dravost pozičního investování je dána zejména tím, že vede ke vnucené konkurenci. K tomu dále přispívá skutečnost, že poziční investování využívá nedokonalostí vývoje lidských preferencí (prožitkového mechanismu), je založeno na "spojení příjemného s užitečným" (přesněji v ekonomickém smyslu - výhodným), vytváří skupinovou psychologii, včetně silných konvencí a destruuje předpoklady fungování kapitálového trhu v oblasti investování do lidských schopností. Nepřímo pak vyvolává

potřebu sociálně orientovaného přerozdělování a determinuje v oblasti společenského vědomí předpoklady pro takový výsledek veřejné volby, který vede k tendencím rozšiřovat sociálně orientovaného přerozdělování. Tím rozšiřuje i oblast, ve které lze prostřednictvím pozičního investování dosahovat výhody.

Polarita investování do schopností a investování do pozice významným způsobem obráží problémy současného vývoje společnosti. V jednom i druhém případě taková investice vynáší, ovšem původ výnosu je odlišný:

- V prvním případě člověk se svými schopnostmi něco vyprodukuje, výnos z investic do jeho schopností tak má reálnou protihodnotu. Z ekonomického hlediska se jedná o "hru s nenulovým, resp. kladným součtem". Všude tam, kde taková situace vzniká, se nabízejí možnosti paretovských zlepšení¹⁴.
- Ve druhém případě umožňuje společenská pozice dosáhnout přerozdělení zisků ve prospěch toho, kdo má tuto pozici výhodnější. Z ekonomického hlediska se jedná o "hru s nulovým součtem" (tj. pokud si má někdo zvýšit užitek, musí se užitek někoho druhého snížit). (Valenčík 2004)

Investováním do společenské pozice jsou nejvíce ovlivnitelné transakční vztahy v oblasti finančních trhů, směnné vztahy založené na dělbě budoucích výnosů. Ty mají totiž velmi komplikovanou strukturu a jak ten, kdo poskytuje investiční prostředky (a poptává investiční příležitosti), tak ten, kdo poskytuje investiční příležitosti (a poptává investiční prostředky), trpí deficitem informací. (Valenčík 2004)

Mimo jiné právě proto, že finanční trhy jsou "zamořeny" investováním do společenské pozice, vyskytuje se v této oblasti (v lokálním i globálním měřítku) značné množství negativních jevů a k finančním trhům (jejich společenské funkci) panuje značná nedůvěra, ne-li averze. Nelze zde hovořit o vlivu na soudržnou společnost.

Pokud jde o jednotlivce i jedinci, kteří nemají schopnost se prosadit a touží po vyniknutí, se často úspěšně podílejí na velikosti druhého (přimknutím se k autoritě vůdčí osobnosti,

¹⁴ **Paretové optimum** formuloval italský ekonom Vilfredo Pareto. Pareto definoval společenské optimum jako situaci, kdy není možné přerozdělením statků zvýšit uspokojení kteréhokoli jednotlivce, aniž by to snížilo uspokojení někoho jiného. [online cit. 2014-04-09] <https://www.sav.sk/journals/uploads/05130926Louzek%20OK.pdf>

ztotožněním se skupinou, institucí, ideologií apod.). K tomuto účelu podle Svěchotové (2010) mohou dobře posloužit i rozbujelé institucionální struktury poskytující zastřešení pro konfuzní identitu konformních jedinců i příslib uspokojení těm, kteří touží po moci (a jejichž destruktivní potenciál se často poté, co zaujmou významná mocenská postavení, stává likvidační).

Z hlediska faktoru zdrojů soudržnosti lze říci, že hodnota umožňující jedinci prosadit se ve společnosti považována za méně podstatnou. Za nejméně vhodné vlastnosti považovali respondenti dle výzkumu z roku 2004 charakteristiky individuálního výkonu jako např. schopnost vyniknout. (Tuček a kol., 2006).

3.2.6 Skromnost a šetrnost

Na úvod je třeba poznamenat, že tyto právě jmenované vlastnosti bezpochyby nejvíce obecně přisuzujeme ženám. Zdá se, že z hodnotového světa křesťanské ženy dřívějších epistém (i když z dobových pramenů jej známe jen v ideální poloze, navíc líčené muži) si dnešní žena zachovala náklonost k jiným pracovním činnostem než muž a od toho odvozený odlišný postoj k práci. Její pracovní doménou zůstaly v podstatě osobní služby, i když v moderní a diverzifikované podobě (podrobně viz [Vodáková 1991]). S tím souvisí i preference takových hodnot, jako je trpělivost, solidarita s trpícími, zodpovědnost za jiné, ale i skromnost, šetrnost, kázeň a poslušnost. Identifikaci s uvedenými navazujícími hodnotami, jako je odpovědnost, skromnost, kázeň apod., je možno částečně nalézt v současných výzkumech. Ve výzkumu „Názorů na společenské změny“ z konce roku 1993 se ukazuje, že preference odpovědnosti, kázně a spolehlivosti se u žen posouvá vůči mužům na šestnáctibodovém hodnotovém žebříčku o dvě příčky a hodnocení významu skromnosti a šetrnosti dokonce o tři příčky. Je ovšem nutno podotknout, že podíl žen z populace, které označily tyto hodnoty jako důležité, se příliš neliší od podílu mužů a že extrémní pozitivní polohy hodnocení se například u „skromnosti“ pohybují do 20 %, u odpovědnosti mezi 20 % a 30 % a u kázně mezi 30 % a 40 %. (Vodáková 1995)

Z práce Wolde-Mikaelovy (2003) vyplývá, že ve většině evropských zemí modernizace způsobila velký posun, co se týče uznávání hlavních hodnot se směrem ke zlepšení lidské existence v dnešním světě.

Jinými slovy řečeno, modernizace zahrnuje myšlenku individuálního uspokojení prostřednictvím zvýšení ekonomické bezpečnosti a úspěchy, které nahradí tradiční hodnoty skromnosti a střídmosti. Pohled na svět byl výrazně změněn díky pokroku ve vývoji vědy a techniky. Sociolog Max Weber tvrdí, že změna z tradičního (nebo nábožensky orientovaného) světonázoru k vědeckému (nebo racionálně orientovaného) pohledu na svět, byla hlavním důvodem poklesu religiozity a zásadním "otevřením dveří" pro začínající proces modernizace [Inglehart 1997 : 80; 73]. Ester et al. [1993 : 5] Dle Webera magický, mystický pohled a postupy musely ustoupit vědeckým vysvětlením a výkladům, které se stávají klíčovým prvkem procesu modernizace. Weber také poukazuje na skutečnost, že technologie a věda byli vládnoucí světu, namísto předchozího období, kterému vévodila magie a mystika [Dobbelaere 1981: 11]. (Wolde-Mikael 2003)

V moderní době však také hovoříme o šetrném spotřebiteli a dobrovolné skromnosti versus konzum. Konzum (či konzumerismus) je životní styl, kteří někteří sociologové (u nás např. Prof. Jan Keller nebo doc. Hana Librová) chápou jako problematický z pohledu životního prostředí a také z pohledu lidské kultury. Je to způsob života, ve kterém je podstatné především neustálé zvyšování hmotné potřeby. Budeme-li mít víc – budeme se mít líp a život bude krásný stejně jako je krásný v lákavých reklamách na spotřební zboží. Nelze však jednoznačně potvrdit, že libovolné množství peněz by nás skutečně učinilo uspokojenými a život šťastným.

Protipólem je životní styl, který můžeme označit jako „dobrovolná skromnost“, čili dobrovolně skromný člověk nekoupí na potkání každou hloupost, kterou mají ostatní, či kterou mu přikáže koupit reklama. Snaží se kupovat věci spíše nezbytné než zbytné.

„Kdyby každý Číňan chtěl dosáhnout životní úrovně současného Nora, nestačily by na to suroviny celé naší planety Země.“¹⁵

¹⁵ Z článku „Dobrovolná skromnost“ od Borise Merhauta, [online cit. 2014-04-09]
http://www.baraka.cz/Baraka/b_0/b_0_dobrovolna_skromnost.html

3.2.7 Prosazování vlastních názorů

Záleží na charakteru názorů, a jakým způsobem jsou názory prosazovány. Prosazování názorů podporujících např. sociální soudržnost a pozitivní atmosféru ve společnosti může být celospolečensky přínosné a záleží více na skupině než na jedinci, zda i efektivní. Jinými slovy je obecně žádoucí zajišťování jednoty zájmů společnosti před chaotickým prosazováním individuálních zájmů. Vzdělanci a majetní lidé využívají moci zejména k prosazování vlastních zájmů a egoistických preferencí.

Z práce Greena (1997) vyplývá, že v současném výzkumu demokratizace je termín „občanská společnost“¹⁶ všudypřítomný, především v pracích týkajících se událostí ve střední a východní Evropě. Mezi ty pozoruhodnější patří Aratova „Civil Society Against the State“ [„Občanská společnost proti státu“], O'Donnellova Resurrection of Civil Society [Vzkříšení občanské společnosti] a tematický článek „Rethinking Civil Society“ „Nové promýšlení občanské společnosti v časopise Journal of Democracy [Arato 1981-82; O'Donnell a Schmitter 1986: 26, 48ff; Journal of Democracy 1994; Ekiert 1991; Geremek 1992; Bernhard 1993]

Nejvýznačnější námitka byla vznesena proti premise, že se skupiny budou samy přirozeně formovat. Mancur Olson [1965] použil postřehy z racionálního modelu individuálního chování, aby demonstroval, proč se skupiny nemohou dostatečně utvářet a proč se některé mobilizují méně efektivně než jiné. S tím, jak zájmy získávají veřejnější charakter, je prospěch rozložen mezi větší počet lidí, přičemž náklady zůstávají konstantní. Z toho vyplývá, že čím méně jsou zájmy vyhraněné, tím méně je pravděpodobné, že se skupiny zformují, a tím méně efektivní skupiny budou, na což má také neblahý vliv část členů, kteří na skupinách parazitují (free rider problem). Čím větší je koncentrace zájmů, tím stoupá pravděpodobnost, že se skupiny utvoří a budou efektivněji prosazovat své zájmy. Olson dále tvrdí, že tato logika nutí skupiny, aby poskytovaly svým členům nějaké selektivní výhody. Jiní oslabili jeho tvrzení na účet takových hodnot jako altruismus, ale v obecné rovině je jeho tvrzení stále silné a podnětné. Viz také Lowi [1964, 1969], Stigler [1971], Becker [1983] a Ripley a Franklin

¹⁶ Občanská společnost je abstraktní pojem zahrnující veškeré organizace sdružující občany na dobrovolné bázi. Organizované aktivity občanů, které nejsou spojeny se státními strukturami nebo komerčními organizacemi. <http://obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=fj--1-131143>
Pojem občanská společnost není novým. Jeho kořeny můžeme vystopovat až k římskému filozofovi Marku Tulliu Ciceronovi, který ve svých spisech hovořil o *societas civilis*. [online cit. 2014-04-15] http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/229_05-5%20zformatovany%20text%204%20pro%20tisk.pdf

[1986] Institucionalizace je dalším důležitým prvkem v utváření politiky, neboť přístupnost ke státním institucím na nejrůznějších úrovních je jednou z nejdůležitějších věcí [viz Walker 1991; Weaver a Rockman 1993]. Schattschneider tvrdil, že skupiny, které nejsou úspěšné v prosazení svých zájmů jednou přístupovou cestou ke státu, tuto cestu změní tak, aby se přidaly další, které rozšíří konflikt o další skupiny. Fakt, že způsoby prosazení zájmů vůči státu fungují, zabraňuje posunu k mimoinstitucionálním strategiím skupin ve společnosti, což je v demokratických státech záležitost nemalé důležitosti. Tyto skupiny mohou získat například daňové výhody, ale pouze prostřednictvím zájmové skupiny, nikdy jen jedinec. (Čepková 1997)

3.2.8 Smysl pro spravedlnost

Aristotelés definoval spravedlnost jako „dobro toho druhého“. Pojem spravedlnost je potřeba vztahovat vždy k určité kultuře a jejím hodnotám a zájmům. V rámci sociální politiky se pojem sociální spravedlnost váže většinou na distribuci statků a používá se tedy ve smyslu distribuční spravedlnosti.

V sociologickém slovníku (Jandourek 2001, s. 237) se pojem sociální spravedlnosti uvádí jako historicky zakotvený požadavek na distribuci, příp. redistribuci materiálních hodnot, prestiže, odměn a sankcí. Bývá dáván do úzké souvislosti s požadavkem sociální rovnosti.

Macek (1925) hovoří o třech interpretacích sociální spravedlnosti: každému stejně, každému podle jeho potřeb, každému podle zásluh. První zásada „každému stejně“ vychází z požadavku absolutní solidarity. Uplatnit ji lze pouze ve společnostech, kde v důsledku nedostatku zdrojů se stačí pouze uspokojovat základní potřeby. Ve vyspělých zemích snaha uplatnit tuto zásadu vede k demotivaci a ekonomické neefektivnosti a tím i k všeobecné nespokojenosti. Jako příklad můžeme uvést socialistické zřízení.

Uplatňování zásady „každému podle potřeb“ naráží na problém neustále rostoucích člověka uspokojovat své potřeby. Na rozdíl od zdrojů jsou potřeby neomezené. V rámci sociálního státu dochází k uplatňování u určitého minima potřeb, jejichž uspokojování je zajištěno pro každého člena společnosti v rámci sociálního zabezpečení. V omezené míře je možné uplatnit tuto zásadu i ve společnosti, která dosáhla určitého stupně bohatství. Vzhledem k omezeným

zdrojům je uplatňování této zásady zároveň spojeno s nutnou existencí autority, která určuje okruh potřeb, které jsou prioritní.

„Každému dle jeho zásluh“ je zásada, která vychází z obecně přijímaného principu kladoucího důraz na vazbu mezi výkonem a odměnou. Jeho realizace je spojena se zásadním problémem, jak určit výši odměn odpovídající určitému výkonu, jaká použít kritéria pro určení zásluh u rozdílných činností. Většinou zde použijeme kritéria dle fyzické a psychické náročnosti, odpovědnosti, náročnosti přípravy, potřeby intelektuálních schopností, společenské potřebnosti. Samotná vazba mezi výkonem a odměnou může být určena autoritativně, státem nebo pomocí tržního mechanismu.

Co se týká principů sociální spravedlnosti v multikulturním diskurzu, podle Mertona (2000) v něm jsou za základní hodnoty považovány diverzita, spravedlnost a vzájemné uznání, nikoli však soudržnost.

Rovněž nizozemský případ podle Entzingera [2003] ukázal, že politika oficiálního multikulturalismu není postnacionální. Kultury spíše „zmrazuje“, než že by vedla k dosažení spravedlnosti skrze vzájemnou interakci, a nepřímo tak chrání tradiční nizozemské hodnoty před vnějšími vlivy.

Hovoříme o multikulturalismu z hlediska toho, zda může posílit soudržnost, zda spravedlivé podmínky povedou ke kohezi jakožto klíčovému faktoru fungování multikulturní společnosti. Můžeme tedy říci, že pro pozdní modernu je charakteristický úpadek národního státu, rostoucí relevance kulturních rozdílů a oslabení celospolečenské soudržnosti, důvěry a solidarity. Jako nevyhnutelná se jeví také rostoucí etnicko-kulturní heterogenita (Putnam 2007). Multikulturalismus se v 60. letech objevuje a v 80. letech je také v některých státech aplikován jako možné řešení, „kriticko-teoretický projekt, cvičení ve vytváření nových pojetí solidarity v situaci, kdy čelíme realitě vším prostupující a rostoucí diverzity.“ [Hartmann, Gerteis 2005: 222] Skupinám má zajistit spravedlnost a uznání, a tak předejít potenciálním konfliktům, potažmo posílit soudržnost.

Koncept toho, co je spravedlivé (Joch, 2008). Univerzální, předpolitická zkušenost příslušnosti podle nich chrání společnost od atomizace a loajalita k národu jako jediná umožňuje demokracii. „Napomáhá usmíření mezi společenskými třídami, zájmy a vírami –

a vytváří předpoklady pro politické postupy, jejichž základem je spíše konsensus než síla. A co je důležité, umožňuje lidem respektovat suverenitu a práva jednotlivce.“ [Scruton 2007] Teoretici komunitárního i liberálního multikulturalismu jsou přesvědčeni, že uznání vzájemných rozdílů a spravedlivé podmínky soužití v diverzifikované společnosti vedou k jejímu posílení.

Podle sociologické studie z roku 2008 členové společnosti by měli být schopni se diskurzivně dohodnout na takových normách, které mohou být odsouhlaseny všemi [Habermas 1992]. Tato pravidla by měla zaručovat, že nikdo nebude vyloučen při určování cílů.

Habermas rozlišuje dva spojené aspekty: solidaritu a spravedlnost. Solidarita se vztahuje na vzájemnost členů společnosti, spravedlnost na rovnost individui. V diskurzivní a univerzální etice tak, jak ji chápe, ztrácí solidarita svůj, na vnitřní vztahy určitého etnika (a proti jiným etnikům) zaměřeny, partikularismus a zaručuje spravedlnost ve stejném zacházení se všemi, jichž se morální normy společnosti týkají [Habermas 1991]. Východisko koncepce „dobré“ společnosti v diskurzivní etice spatřujeme v tom, že jednak překonává důraz na určité předem dané normy, jednak teoreticky zdůvodňuje obě její charakteristiky: univerzální solidaritu a spravedlnost. (Šafr, Bayer, Sedláčková 2008)

Spravedlnost je obecně vnímána jako hodnota prospěšná pro budování důvěry uvnitř společnosti a tedy i sociální soudržnosti. Můžeme předpokládat, že například lidé s větší důvěrou a vírou ve spravedlnost nejen soudní, ale i sociální budou spolu lépe vzájemně komunikovat. Komunikace napříč společnostmi je velmi důležitá pro její fungování.

4 Míra vzdělání v souvislosti s upevňováním soudržnosti

V roce 2003 proběhl v České republice výzkum názorů a postojů veřejnosti k tématu soudržnost společnosti. Na otázku - co pomáhá posilovat soudržnost - z výsledků vyplynulo, že lidé kladou největší důraz na oblasti, které jsou jim bezprostředně blízké a které zároveň spojují s všeobecným chápáním fungující společnosti. Na prvním místě se objevilo posilování rodiny, přestože se v odborném diskurzu hovoří o krizi současné rodiny a její nestabilitě, atd.

Na dalších místech jde o položky, které se dotýkají každého z nás jako dodržování zákonů, bezpečnost na ulicích, právní jistoty, ochrana osobnosti, zajištění soukromí, které ošetřují sociálně slabší skupiny. Za pozornost stojí, že na třetí příčce se umístila „podpora růstu vzdělanosti“. (Tuček a kol. 2008) Můžeme usuzovat, že si lidé uvědomují, co vše nedostatečnost v rozvoji vzdělanostní struktury obyvatelstva ovlivňuje ať už bezprostředně či zprostředkovaně. Tento závěr je však v kontrastu s jiným výzkumem, kde úroveň vzdělanosti figuruje na sporném místě jakožto možný zdroj sociálního napětí. (Tuček a kol. 2008) Názor na přínos pro soudržnost společnosti je nejednotný, avšak Podle Tučka (2008) lze vymezit několik oblastí, jejichž rozvoj či podpora mohou různou měrou přispívat a také nepochybně přispívají k posílení soudržnosti:

1. faktor: Demokracie, upevnění zákonnosti, rozvoj ekonomiky
2. faktor: Sociální politika
3. faktor: Vzdělanost, kulturnost
4. faktor: Význam náboženství (Tuček a kol. 2008)

4.1 Sociální soudržnost a vzdělání

Podle evropské sociální politiky, jejíž jednou z hlavních domén je sociální soudržnost, je vzdělávání považováno za důležitý faktor, který k ní může přispět. Cílem je celková sociální stabilita a snížení napětí ve společnosti. Vzdělávání může k těmto principům přispět tím, že v rámci své role bude fungovat tak, aby se sociálnímu napětí ve společnosti předcházelo, což úzce souvisí s principy rovných vzdělávacích příležitostí a dalšího způsobu celoživotního vzdělávání. Uplatnění takových rovných přístupů je přesně to, co napomáhá upevňovat sociální soudržnost a je zároveň prevencí proti sociální exkluzi jednotlivců či sociálních skupin.

T. H. Green and Michael Oakshot (Williams 1958) zdůraznili, význam vzdělávání v souvislosti se sociální soudržností, v tomto případě s důrazem na zachování "organické komunity"¹⁷ se svou stabilní společenskou hierarchií a úzce koncipované pojmy jako jsou národní hodnoty.

¹⁷ Organické komunity přednostně postaveny na fyzickém kontaktu a komunikaci tváří v tvář, lidské organismy vytvářejí „společenské tělo. [online cit. 2014-04-15] https://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/VIKBA28/um/NOVA_MEDIA_-_IS.pdf

Vzdělávání může k růstu sociální soudržnosti přispívat v několika oblastech. Jednou rovinou je zvyšování míry zaměstnatelnosti tím, že v průběhu formálního vzdělávání¹⁸ získá každý jedinec kvalifikační kompetence potřebné pro adaptabilitu podle požadavků trhu práce. Klíčovou podmínkou je v tomto směru princip celoživotního vzdělávání. Je potřeba se neustále vzdělávat s ohledem na rychlý vývoj např. v informačních technologiích. Tato myšlenka je také zařazena v rámci „Strategie celoživotního učení ČR“¹⁹ v dokumentu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Další oblastí je podpora hodnot důležitých pro život a to jak na úrovni jednotlivce, tak i komunity. Vzdělávání umožňuje rozšířit povědomí o hodnotách jako demokracie či tolerance. V končeném důsledku ctění těchto hodnot přispívají k předcházení rasismu či xenofobii.

Můžeme uvést příklad z oblasti vzdělávání migrujících dětí pracovníků, kteří využívají možnost volného pohybu pracovní síly, či se jedná o uprchlíky ze zemí s nestabilním politickým systémem. Stát je v tomto případě povinen poskytnout vzdělání těmto dětem a umožnit tak adaptaci na život v zemi, kde právě žije. Ve spolupráci se státem, ze kterého pochází, má být dítěti zároveň umožněna výuka mateřského jazyka a kultury mateřské země²⁰. Účelem takového nařízení je předcházet sociální exkluzi dětí migrujících pracovníků a tím i sociálnímu napětí ve společnosti.

Evropská vzdělávací strategie přispívá k sociální soudržnosti tím, že chápe vzdělávání jako přípravu člověka pro další život. Cílem je snaha pomoci mladým lidem s přechodem od období vzdělávání do profesního života jakožto významným mezníkem a předcházet např. formou poradenství zvyšování nezaměstnanosti. Zvýšení sociální soudržnosti se stalo prioritou i v Lisabonském procesu vydaném v roce 2000. Bohužel ještě v roce 2010 zde existovala řada nesplněných bodů. Proto na tuto navazuje nová koncepce, mezi jejíž hlavní strategické cíle v oblasti vzdělávání pro období mezi lety 2011 a 2020 definované v Komuniké z Brugg patří následující body:

¹⁸ Vzdělávání, které se realizuje ve vzdělávacích institucích, jejichž funkce, cíl, obsah, prostředky a způsoby hodnocení jsou definovány a legislativně vymezeny. Takovouto typickou vzdělávací institucí je škola. Formální vzdělávání zahrnuje na sebe navazující vzdělávací stupně a typy, které jsou určeny buď celé populaci (např. základní povinné vzdělání), nebo určitým skupinám (např. středoškolské a vysokoškolské vzdělání). Absolvování tohoto vzdělávání je zpravidla potvrzováno certifikátem. Jeho výsledkem je určitý stupeň vzdělání. (Palán 2002)

¹⁹ www.msmt.cz/uploads/Strategie_celozivotniho_uceni_CR201206.doc[online cit. 2014-04-15]

²⁰ (zakotveno v Council Directive..., 1977)

- snížení míry předčasně ukončeného studia pod 10% do roku 2020
- zvýšení podílu úspěšně absolvovaného terciárního anebo ekvivalentního vzdělání u osob ve věku 30-34 let na nejméně 40%
- vytvoření odborného vzdělávání a přípravy celkově atraktivnější, relevantnější, profesně orientovanější, inovativnější, přístupnější a flexibilnější
- vytvoření odborného vzdělávání a přípravy přitažlivou vzdělávací možností
- zajištění špičkové úrovně, kvality a relevantnosti počátečního i dalšího odborného vzdělávání a přípravy
- umožnění flexibilního přístupu k odbornému vzdělávání a kvalifikacím
- vypracování strategického přístupu k internacionalizaci počátečního a dalšího vzdělávání a přípravy a podpora mezinárodní mobility
- podpora inovací, tvořivosti, podnikatelské iniciativy a využívání ICT
- počáteční a další odborné vzdělávání a příprava pro všechny
- větší zapojení subjektů podílejících se na odborném vzdělávání a přípravě a výraznější zviditelnění výsledků evropské spolupráce v této oblasti
- koordinované řízení evropských a vnitrostátních nástrojů v oblasti transparentnosti, uznávání, zajištění kvality a mobility
- zintenzivnění spolupráce mezi oblastí odborného vzdělávání a přípravy a dalšími příslušnými oblastmi politiky
- zlepšení kvality a srovnatelnosti údajů pro účely tvorby politik na úrovni EU v oblasti odborného vzdělávání a přípravy
- náležité využívání podpory ze strany EU

Zdroj: <http://www.europass.cz/vzdelavani-v-eu/>[online cit. 2014-04-15]

K sociální soudržnosti přispívá evropská vzdělávací strategie²¹ i tím, že její aktivity pokrývají širokou vrstvu populace (v rámci vymezených cílových skupin). Nezaměřuje se tedy jen na určité vrstvy a nepodněcuje elitářství. Naopak usiluje o zapojení znevýhodněných skupin do evropských aktivit určených všem.

4.2 Historický původ debaty o sociální soudržnosti a vzdělávání

Jak ovlivňuje vzdělávání - na společenské úrovni - sociální soudržnost a sociální solidaritu není zcela novodobá otázka. Z hlediska historie toto téma bylo hlavním zájmem nejen různých sociálních hnutí a státní politiky, a to jak z levice a pravice, ale také hlavního proudu učenců sociální teorie, od Émile Durkheima přes Roberta Mertona a Talcott Parsonse. Jako teoretická a politická koncepce, tvrdí Green a Preston (2001), se sociální soudržnost formovala do různých podob, od autoritářské a nacionalistické k liberální, komunitní a sociálně demokratické verze, které měly tendenci převládat v západních státech během minulého půlstoletí. Role vzdělávání jako jedna z podpor sociální soudržnosti byla také chápána mnoha způsoby v různých historických skupinách, politické ideologii, a státních

²¹ <http://www.vlada.cz/cz/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/strategie-evropa-2020/strategie-evropa-2020-78695/>[online cit. 2014-04-15]

režimech. Stručně řečeno v 19. století západoevropské dominantní společenské a politické skupiny, ať už liberální nebo konzervativní orientace, měly sklon vidět ve vzdělávání sílu společenského řádu, zatímco nižší třídy a konkrétněji radikální hnutí práce a revoluční skupiny – spíše slavily svůj potenciál pro kolektivní zlepšení prostřednictvím upevnování třídního uvědomění a politické solidarity. Ve 20. století se mobilizoval důraz na úlohu vzdělávání stejně rozmanitými způsoby podporou sociálních tříd nebo etnické solidarity, nacionalismu a demokratické občanství v jeho různých formách. (Green, Preston 2001).

Později z demokratického pohledu a ne v takové míře se zabývající otázkami národní identity, Émile Durkheim²² provedl první systematické teoretizování historická role a sociální funkce masového vzdělávání právě v oblasti sociální integrace (viz výše kapitola 2.).

Émile Durkheim vidí význam vzdělání ve funkci vzdělanců v zajišťování jednoty zájmů společnosti a všech jejích členů. Základní funkcí vzdělání je z původního „barbara“ vychovat socializovaného jedince loajálního ke společnosti. Škola tím plní homogenizační funkci, předává jedincům obecně platné hodnoty. Škola a vzdělávání přebírají funkci iniciačních rituálů dřívějších společností. Zároveň však škola plní podle Durkheima diferenciací funkci, připravuje konkrétního jedince na jeho místo ve společnosti a to místo profesní i sociální.

Podle Durkheima (1977) byly dřívější společnosti drženy pohromadě především nemateriálními sociálními fakty zejména tím, co nazýval „kolektivní vědomí“. To je souhrnem přesvědčení a postojů, které jsou společné průměrným příslušníkům téže společnosti. V moderní společnosti je silným vodítkem složitá dělba práce. Lidé jsou spojeni vzájemnou závislostí. Soudržnost v dřívějších společnostech nazýval mechanickou solidaritou, soudržnost ve společnosti s rozvinutou dělbou práce pak solidaritou organickou. (Jandourek 2003) K bližšímu vysvětlení těchto pojmů se dostaneme v další části práce.

Odkazy na soudržnost (Norton, Haan 2013) lze nalézt v psaní středověkého učenice Ibn Khaldun (15. století), kterého někteří pokládají za otce sociologie a jehož koncepce *asabiyah* se obecně překládá jako sociální soudržnost. S ohledem na dobu plnou konfliktů, ve které psal, Khaldun považoval *asabiyah* jako solidaritu v rámci malých skupin (kmenů), jejichž

²² Durkheim psal jako liberálně socialistický republikán (Lukes, 1973) na konci 19. století ve Francii, ale jeho teorie opustily ucelený odkaz informující o vzdělávání a společenském řádu z hlediska levice i pravice. Sociálně demokratické tradice v kontinentální Evropě nadále i v průběhu 20. století zdůrazňovaly význam pro vzdělání pro sociální solidaritu a demokratické občanství, a to zejména v severovýchodních zemích (Boucher, 1982).

síla umožňuje podporu širšího sociálního začlenění, a to prostřednictvím řady způsobů, které mohou být srovnávány s kulturní rolí, pokud jde o usnadňování integrace přistěhovalců. Nicméně však byl Khaldun pesimistický, co se týká moci těchto malých skupin udržet svou solidaritu poté, co začali ovládat (např. po dobytí dalšího území) větší společenské formace. Jakmile se kmen stává základajícím vládnoucí dynastií, považuje její rozpad v rozmezí ne více než v průběhu období tři až čtyři generací jako nevyhnutelný. (Norton, Haan 2013)

Podle Dostálové (1990) v průběhu doby byly šířeny tradiční formy vzdělávání prostřednictvím center kultury a vzdělanosti, které v menším či širším rozsahu ve své době zpřístupnily přijatelnou osvětu na úrovni hodnot podporujících vzájemnou soudržnost.

V níže uvedené tabulce jsou uvedeny některé z hlavních teorií a teoretiků sociální soudržnosti.

Tabulka č. 6: Hlavní teorie a teoretikové sociální soudržnosti

	Identita	Ekonomický zájem	Status	Vzájemně závislé oblasti
Skupina	Ibn Khaldun Analýza migrace Erving Goffman (a "identita ekonomiky")	Literatura o sociálním kapitálu (Granovetter, Lin, Coleman, atd.) Ekonomická sociologie, Simmel, Toennies	Bordieu: jedinci investují do vztahů Sociální sítě/teorie zdrojů	Bordieu - sociální kapitál jako zastupitelný
Třída		Marx - třída o sobě a pro sebe Veblen - zahálčivá třída	Weber - zásluha jako závazná pro dělbu práce Symbolický interakcionismus	
Stav	"Civilizace" (Norbert Elias) Soudržnost jako veřejný politický koncept (Hulse a Stone 2007)			Weber - moderní byrokracie Habermas - kritická racionálnost (komunikativní akce) Teorie společenské smlouvy
Společnost	Durkheim - život ve skupině jako protijed proti anomii			Parson - funkcionalismus

Zdroj: Andrew Norton, Arjan de Haan, *World Development Report 2013, Social Cohesion: Theoretical Debates and Practical Applications with Respect to Jobs*²³

4.3 Vývoj konceptu vzdělanosti společnosti

Tomuto konceptu je věnována větší pozornost teprve v posledním desetiletí, samotný pojem se objevuje v odborné literatuře v druhé polovině dvacátého století (např. u A. Etzioniho; Petrusek, 2006, s. 409). Vzdělanostní společnost patří k frekventovaným pojmům vědních

²³ http://siteresources.worldbank.org/EXTNWDR2013/Resources/8258024-1320950747192/8260293-1320956712276/8261091-1348683883703/WDR2013_bp_Social_Cohesion_Norton.pdf s. 5, [online cit. 2014-05-10]

disciplín (sociologie, pedagogika, ekonomie a další). Mezi prvními, kteří se vzdělanostní společností zabývali, byl Daniel

Bell (1966; 1973), dále americký sociolog Robert E. Lane, který používal název „knowledgeable society“ (Keller 2008, s. 24), Peter Drucker použil termín „společnost vědění“ koncem šedesátých let (Drucker 1994). Zatímco pojem společnost vědění či vzdělanostní společnost se objevuje od druhé poloviny 20. století, významem vzdělávání a vzdělání a výsledným věděním se sociologie zabývá od samotného počátku. Téma vzdělání „daroval“ do vínku sociologii její zakladatel Auguste Comte, který zdůrazňoval význam vzdělání pro jedince i pro společnost. Škola se měla stát jakýmsi chrámem nové společnosti. Pozitivističtí vědci měli být vybírání z duchovní elity národa a po obsáhnutí nauky o společnosti měli být potom duchovní autoritou, duchovními nového pozitivistického náboženství. Jejich vědění o společnosti mělo být zárukou překonání individuálních zájmů a zaujetí pozice zájmů všech jedinců, celé společnosti. Podobně vidí význam vzdělání Émile Durkheim, o němž jsme se již v této souvislosti zmínili výše.

Škola v tomto směru plní homogenizační funkci, předává jedincům hodnoty společné pro společnost a všechny její členy. Právě tyto hodnoty a celková socializace utvářejí z jedinců společnost. Pojetí A. Comta a E. Durkheima má převážně teoreticko-koncepční charakter a vychází ze společnosti, která je výrazně odlišná od současné (postindustriální, postmoderní, informační) společnosti²⁴.

Vzděláním a pozicí vzdělanců ve společnosti se zabýval také Max Weber. Vzdělání bylo garantem zaujetí privilegované sociální pozice. To můžeme ve své podstatě tvrdit ještě dnes.

V souvislosti se společenskými hodnotami se velmi často se v literatuře diskutuje otázka proměny hodnotových orientací. Lze vymezit dvě varianty: optimistickou a pesimistickou. Oba tábory poukazují na stejné příčiny, kterými jsou s procesy individualizace a modernizace spojené projevy: dlouho trávající ekonomický růst, vytvoření welfare state²⁵ a expanze vzdělanostní společnosti.

²⁴ V podobném duchu jako A. Comte a E. Durkheim uvažuje o vzdělání Karl Mannheim počátkem čtyřicátých let dvacátého století. V inteligenci vidí sílu, která překonává omezenost jednotlivých tříd a vede společnost nadstranicky a nadtřídně. Na tyto myšlenky později navazovala teorie Jamese Burnhama o revoluci manažerů. Manažeři překonávají antagonismus mezi kapitálem a prací přebíráním moci od kapitalistů.

²⁵ Sociální stát

Podle Musila (2004) optimistická varianta vychází ze známé teorie Romana Ingelhart, který v 70. letech ve vyspělých společnostech postuloval hromadný přechod od materialistických k postmaterialistickým hodnotám. V souvislosti s pro-sociálními hodnotovými orientacemi je významným vyslovený názor, že postmaterialistická orientace jde ruku v ruce s vyšší mírou angažovanosti a s vysloveně pro-sociálními hodnotami, jako je tolerance, respekt vůči druhým a solidarita [srv. Hepp 2001, Klages 2001].

Pesimistická varianta shledává v proměně hodnot erozi „Gemeinsinn“, nástup egocentrických a hédonistických hodnot, morální chaos a ztrátu vazby individua na společenství. Pesimistickým pohledem na změnu hodnot se vyznačují právě komunitaristé jako MacIntyre nebo Etzioni [i zde srv. Hepp 2001, Klages 2001]. V německé veřejné diskusi převažuje jednoznačně kulturně pesimistické stanovisko [Hepp 2001, Noelle-Neumann 1985]. Obdobně v podstatě pesimisticky argumentuje Ulrich Beck. Porušení tradičních sociálních norem a sociálních vztahů vede k rozvolnění sociálních rolí, kde život už není normován předepsanými normami, hodnotami a hierarchiemi. V takové společnosti se socializace stává prekérní, zprostředkování norem nelze předvídat a dochází k paradoxnímu porušování všeobecných norem [Beck 2001]. Srovnávací mezinárodní studie se zdají dávat za pravdu spíše pesimistické variantě a nepotvrzuje úplně Ingelhartovu teorii. V empirických výzkumech se ukazuje, že s růstem statusu roste i tendence neuznávat sociální normy [Gabriel et al. 2002]. (Musil a kol. 2004)

Vzdělávání a sociální integrace se tak znovu objevily v politické agendě. Nicméně tentokrát v novém kabátě. Dominantní politický diskurs, alespoň v anglosaských zemích, není již jen o sociální soudržnosti a solidarity a vlivů na vzdělání, ale spíše jde o obnovu komunity a vlivu vzdělání na "sociální začleňování", skrze pracovní trhy. Hlavní teoretický diskurs se změnil také. Teorie sociální integrace byly nahrazeny současným diskursem o sociálním kapitálu. V obou případech - pokud jde o politiky a teorie - došlo k významnému posunu od makro-sociální perspektivy sociální soudržnosti (ať už vlevo nebo vpravo) více k mikro-individuální či na úroveň analýzy společenství. Úloha vzdělávání v utváření "sociálních" výstupů je obnovena, ale pojem sociální je nyní koncipován jinak - více individuálním směrem. A tento individuální směr je pro tuto práci primární.

5 Empirické šetření

5.1 Cíl výzkumu

Cílem empirické části je na základě sekundární analýzy dat kvantitativního výzkumu ověřit, zda existuje souvislost mezi stupněm dosaženého vzdělání a prioritizací životních hodnot důležitých pro sociální soudržnost. Primární data byla získána formou standardizovaných rozhovorů za účelem využití pro výzkum „Naše společnost 2013 – duben“. Sběr dat provedla tazatelská síť CVVM.

Původní kvantitativní výzkum dle popisu, je zaměřen tak, aby zohlednil co nejlépe názory populace na uspořádání společnosti a sociální soudržnost.

V této práci je důraz kladen na vybrané hodnoty a jejich míru podporující sociální soudržnost z hlediska dosaženého vzdělání. Předpokladem na základě uvedených teorií (např. Putnam 1995) je, že některé výsledky z provedených výzkumů mohou naznačovat, že vzdělávání může mít vliv na upevňování hodnot podporujících sociální soudržnost.

Robert Putnam tvrdí, že „Lidský a sociální kapitál jasně souvisejí a vzdělávání má velmi silný vliv na důvěru a sociální členství, stejně jako mnoho dalších forem sociální a politické participace.“ (Putnam 1995, s. 667)

Podle výsledků výzkumu realizovaného v ČR v roce 2004 korelace faktorů se základními identifikacemi (věk, materiální status, kulturní status) s politickou orientací a hodnocením míry soudržnosti společnosti, přinesla několik překvapivých výsledků. Mezi nimi například: podmíněnost kulturním statusem (přibližně jde o úroveň vzdělání), pokud vůbec nějaká existuje, je na hranici statistické významnosti. (Tuček a kol. 2006)

5.2 Data a metodologie

S ohledem na charakter zkoumaného tématu, byla využita kvantitativní metoda dotazníkového šetření, a to sekundární analýzou dat. Zpracovávají jsou z celkového souboru dvě části. Jednou jsou vysokoškolsky vzdělaní lidé a do druhé jsou zařazeni lidé s kterýmkoli nižším vzděláním než bakalářským.

Kontinuální měsíční výzkumy provedl výzkumný tým CVVM Sociologického ústavu AV ČR v rámci pravidelného měsíčního výzkumného projektu, při kterém jsou zjišťovány postoje a názory občanů.

Jednotkou analýzy v primárním výzkumu byl jedinec a základní populací pro tento výzkum byla populace České republiky starší 15 let. Kvótními znaky dotázaných byly pohlaví, věk a vzdělání. Územní reprezentativita souboru je dodržena samotnou konstrukcí tazatelské sítě, kde jsou kontrolovanými znaky velikost místa bydliště a regiony (bývalé kraje). Parametry souboru odpovídají struktuře obyvatel České republiky v členění podle sociodemografických charakteristik (pohlaví, vzdělání, věk) i podle území. Lze konstatovat, že soubor dotázaných je reprezentativní, neboť jeho složení odpovídá základní populaci (s tolerancí minimálních odchylek).

5.3 Základní hypotézy

Na základě teorií uvedených v této práci můžeme říci, že zaujímá otázka sociální soudržnosti významné postavení v současné sociální strategii na úrovni celospolečenské i na úrovni postavení občana. Hodnoty ovlivňující sociální soudržnost jsou pozitivně vnímány a hodnoceny.

Základní hypotézou této práce je můj předpoklad, že lidé s vysokoškolským vzděláním zastávají v průměru více ty hodnoty, které podporují sociální soudržnost společnosti, než lidé se středoškolským a nižším stupněm vzdělání a tím i více vyžadují tyto hodnoty od svých dětí. Porovnáváme tedy, zda vyšší míra dosaženého vzdělání znamená i vyšší pravděpodobnost, že tito lidé budou více uznávat hodnoty podporující sociální soudržnost a naopak.

5.3.1 Výzkumný problém, otázky a pracovní hypotézy

Cílem je na základě sekundární analýzy kvantitativního výzkumu doložit, že lidé s vysokoškolským vzděláním kladou vyšší míru důležitosti vztahující se k hodnotám podporujících sociální soudržnost, než lidé se středoškolským a nižším stupněm vzdělání.

Otázky v dotazníku jsou postaveny tak, aby zohlednily co nejlépe názory na uspořádání společnosti a sociální soudržnost. K tomuto zjištění byli respondenti vyzváni, aby seřadili

položky u jednotlivých otázek podle toho, jak je podle nich důležité, aby si je osvojily děti pro život v dnešní době.

V provedeném výzkumu je sledováno několik indikátorů, a lze soudit, že některé pokrývají hodnoty, které podporují sociální soudržnost. Hypotéza je taková, že k vybraným indikátorům, které tyto hodnoty podporují, budou více inklinovat lidé s vysokoškolským vzděláním spíše než skupina s nižším než bakalářským vzděláním.

5.3.1.1 Indikátory hodnot „důležité pro život“

Hodnoty důležité pro život byly ve výzkumu CVVM 2013 měřeny pomocí tradiční tzv. Rosenbergovy škály. K dispozici bylo osm hodnot (zkoumané hodnoty) k posouzení. Výzkum zjišťoval, ke kterému pólu dané hodnoty se tazatel více přiklání (v rozmezí 1 – 8, přičemž 1 je nejdůležitější, 8 nejméně důležitá):

Důležité pro život	
Kód otázky v dotazníku	Zkoumané hodnoty
OV.201a	tolerance a respekt k odlišnostem
OV.201b	nesobeckost
OV.201c	schopnost vyznat se
OV.201d	vstřícnost, otevřenost
OV.201e	schopnost vyniknout
OV.201f	skromnost, šetrnost
OV.201g	prosazování vlastních názorů
OV.201h	smysl pro spravedlnost

Budeme sledovat, která ze dvou vybraných skupin respondentů bude výše uvedené hodnoty stavět na důležitější místo v žebříčku hodnot. Porovnáme skupinu vysokoškolsky vzdělaných lidí a skupinu ostatních. Do skupiny „VŠ“ byli zařazeni všichni respondenti, kteří se v dotazníku označili titulem Bc. a vyšším, do druhé skupiny s označením „Ostatní“ byli zařazeni všichni respondenti s nižším než bakalářským vzděláním.

5.3.1.2 Pracovní hypotézy

V rámci své hypotézy očekávám, že lidé s vysokoškolským vzděláním mají obecně vyšší míru tolerance a respekt k odlišnostem než lidé s nižším vzděláním. To samé tvrdím u dalších zkoumaných hodnot, vnímaných jako ty, které podporují sociální soudržnost, a to nesobeckost, vstřícnost a otevřenost, skromnost a šetrnost, smysl pro spravedlnost. Naopak méně budou vysokoškolsky vzdělaní lidé vyznávat hodnoty jako je schopnost vyznat se, schopnost vyniknout a prosazování vlastních názorů.

Na základě výše uvedeného cíle jsem formulovala tyto pracovní hypotézy:

Pracovní hypotéza č. 1	Lidé s vysokoškolským vzděláním mají obecně vyšší míru tolerance a respekt k odlišnostem než lidé s nižším vzděláním.
Pracovní hypotéza č. 2	Lidé s vysokoškolským vzděláním mají obecně vyšší míru nesobeckosti, než lidé s nižším vzděláním.
Pracovní hypotéza č. 3	Lidé s vysokoškolským vzděláním nemají obecně vyšší míru schopnosti vyznat se, než lidé s nižším vzděláním.
Pracovní hypotéza č. 4	Lidé s vysokoškolským vzděláním mají obecně vyšší míru vstřícnosti a otevřenosti, než lidé s nižším vzděláním.
Pracovní hypotéza č. 5	Lidé s vysokoškolským vzděláním nemají obecně vyšší míru schopnosti vyniknout, než lidé s nižším vzděláním.
Pracovní hypotéza č. 6	Lidé s vysokoškolským vzděláním nemají obecně vyšší míru skromnosti a šetrnosti, než lidé s nižším vzděláním.
Pracovní hypotéza č. 7	Lidé s vysokoškolským vzděláním nemají obecně vyšší míru schopnosti prosazovat vlastní názory, než lidé s nižším vzděláním.
Pracovní hypotéza č. 8	Lidé s vysokoškolským vzděláním mají obecně vyšší míru smyslu pro spravedlnost, než lidé s nižším vzděláním.

Souvislosti byly ověřeny s ohledem na výše uvedené teorie prostřednictvím zkoumaných hodnot a indikátorů míry vzdělání a podrobně jsou dále popsány v kapitole 5.4.1 (Výsledky).

5.3.1.3 Operacionalizace vybraných teorií

Vycházíme z výzkumu, který není přímo zaměřen otázkou, zda míra dosaženého vzdělání může mít vliv na větší či menší preferenci hodnot podporujících sociální soudržnost. Jelikož všechny uvedené indikátory původního výzkumu směřují k otázce, které hodnoty by rodiče upřednostnili u svých dětí, představují výše uvažované hypotézy pouze obecný interpretační

rámec. Souvislosti byly ověřeny prostřednictvím následujících skupin proměnných. (Sedláčková 2009)

- Do skupiny „VŠ“ byli zařazeni všichni respondenti, kteří se v dotazníku označili titulem Bc. a vyšším
- Do druhé skupiny s označením „Ostatní“ byli zařazeni všichni respondenti s nižším vzděláním než bakalářským

5.4 Analytické postupy a testování hypotéz

Pro zpracování dat a testování hypotéz bude použita statistická analýza pomocí metody ANOVA (ANalysis Of VAriance = ANOVA). Tato metoda umožňuje srovnávání průměrných odpovědí dvou skupin, v tomto případě skupina vysokoškolsky vzdělané populace a skupina ostatních, a určování, zda jsou v průměrech dostatečné rozdíly, aby se mohlo tvrdit, že se statisticky významně liší. Statistické operace a výpočty byly provedeny v programu EXCEL.

Postup bude takový, že snížíme z provedeného průzkumu počet kategorií a vyberou se proměnné jen podle stupně vzdělání s hodnotami VŠ a ostatní. Pro základní popis těchto proměnných se změří jejich střední hodnota (průměr). K zobrazení rozdělení hodnot spojitě proměnné bude použit histogram. Na vodorovné ose jsou vyneseny intervaly hodnot proměnné, na svislou osu se pak vynášejí absolutní nebo relativní četnosti. Přistoupíme ke statistické analýze pomocí aritmetického průměru a otestujeme konkrétně formulovanou hypotézu, na kterou získáme víceméně jednoznačnou odpověď. (Hendl, 2006).

Srovnáme míru podpory hodnot podporujících sociální soudržnost u dvou skupin VŠ a ostatní. Výsledkem může být nulová (v případě žádného rozdílu) či alternativní hypotéza (mezi skupinami je rozdíl, popř. proměnné spolu souvisejí). V rámci statistického testování sledujeme hodnotu „p“, která určí, zda je výsledek statisticky významný. Zde se pracuje na hladině významnosti 5 %, hodnota „p“ má být menší než 0,05. Relevanci výsledků bychom neměli na základě hodnoty „p“ zobecňovat na celou populaci, ale je potřeba posoudit i věcnou významnost, tj. zda zjištěný rozdíl je dostatečně velký z pohledu zkoumaného tématu.

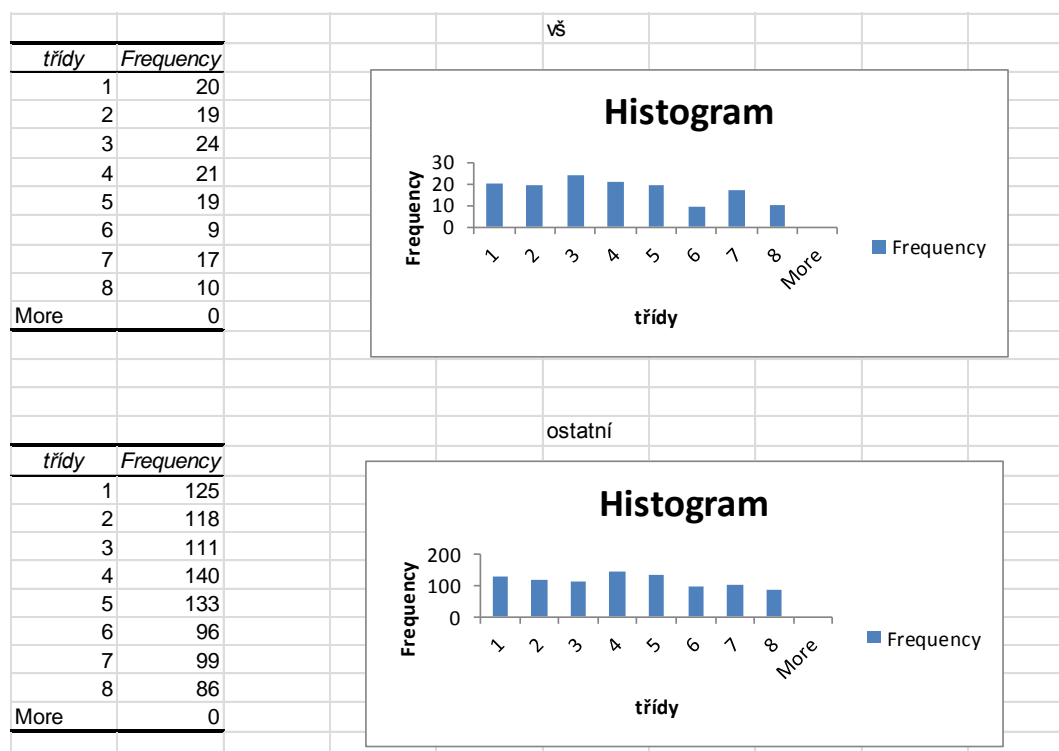
5.4.1 Výsledky dotazníkového šetření s ohledem na stanovené hypotézy

a. Výsledek OV.201a Důležité pro život – tolerance a respekt k odlišnostem

Pracovní hypotéza č. 1

Průměrná odpověď respondentů patřících do skupiny VŠ na otázku „a) tolerance a respekt k odlišnostem“ bude statisticky významně vyšší než průměrná odpověď respondentů zařazených do skupiny ostatní. Pracovní hypotéza, že lidé s vysokoškolským vzděláním mají obecně vyšší míru tolerance a respekt k odlišnostem než lidé s nižším vzděláním se v tomto případě nepotvrdila. Vzhledem k tomu, že hladina významnosti „P“ činí 0,26, je tedy vyšší než 0,05, nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi uznáváním těchto hodnot vysokoškolsky vzdělanou populací a ostatními.

Graf 1a. Histogram - tolerance a respekt k odlišnostem

Graf 1b Testování hypotézy ANOVA - tolerance a respekt k odlišnostem

SUMMARY	
Groups	Average
VŠ	4,043165
Ostatní	4,268722

ANOVA	
Source of Variation	P-value
Between Groups	0,261334

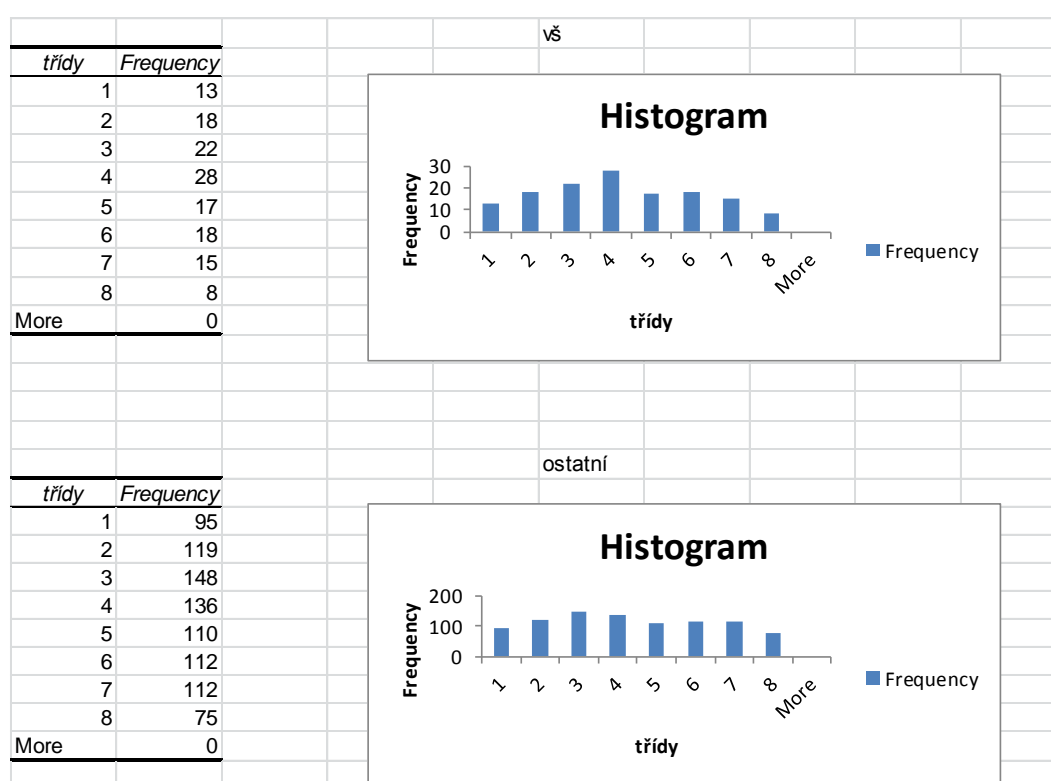
Respondentů: 1047, bez odpovědi: 2, vyřazeny odpovědi označené: 0

b. OV.201b Důležité pro život – nesobeckost

Pracovní hypotéza č. 2

Průměrná odpověď respondentů patřících do skupiny VŠ na otázku „b) nesobeckost“ bude statisticky významně vyšší než průměrná odpověď respondentů zařazených do skupiny ostatní. Pracovní hypotéza, že lidé s vysokoškolským vzděláním mají obecně vyšší míru nesobeckosti, než lidé s nižším vzděláním se v tomto případě nepotvrdila. Vzhledem k tomu, že hladina významnosti „P“ činí 0,63, je tedy vyšší než 0,05, nebyl v tomto případě zjištěn statisticky významný rozdíl mezi uznáváním této hodnoty vysokoškolsky vzdělanou populací a ostatními.

Graf 2a. Histogram - nesobeckost

Graf 2b. Testování hypotézy ANOVA - nesobeckost

SUMMARY	
Groups	Average
VŠ	4,237410072
Ostatní	4,329658214

ANOVA	
Source of Variation	P-value
Between Groups	0,633296194

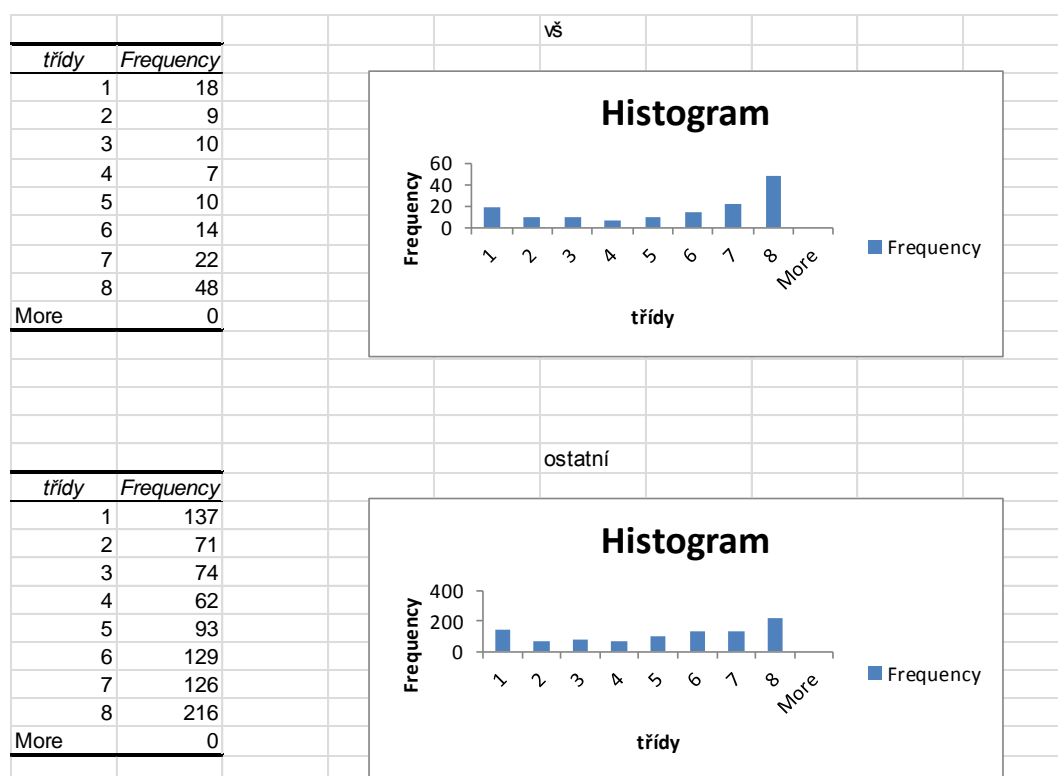
Respondentů: 1046 z 1049, bez odpovědi: 3, vyřazeny odpovědi označené: 0

c. OV.201c Důležité pro život – schopnost vyznat se

Pracovní hypotéza č. 3

Průměrná odpověď respondentů patřících do skupiny VŠ na otázku „c) schopnost vyznat se“ bude statisticky významně vyšší než průměrná odpověď respondentů zařazených do skupiny ostatní. Pracovní hypotéza, že lidé s vysokoškolským vzděláním nemají obecně vyšší míru schopnosti vyznat se, než lidé s nižším vzděláním můžeme v tomto případě zamítnout. Vzhledem k tomu, že hladina významnosti „P“ činí 0,03, je tedy nižší než 0,05, v tomto případě byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi uznáváním této hodnoty vysokoškolsky vzdělanou populací a ostatními. V histogramu je vidět výrazná polarizace, kdy průměrná hodnota má malou vypovídající hodnotu.

Graf 3c. Histogram - schopnost vyznat se

Graf 3c Testování hypotézy ANOVA - schopnost vyznat se

SUMMARY	
Groups	Average
VŠ	5,550724638
Ostatní	5,063876652

ANOVA	
Source of Variation	P-value
Between Groups	0,035263635

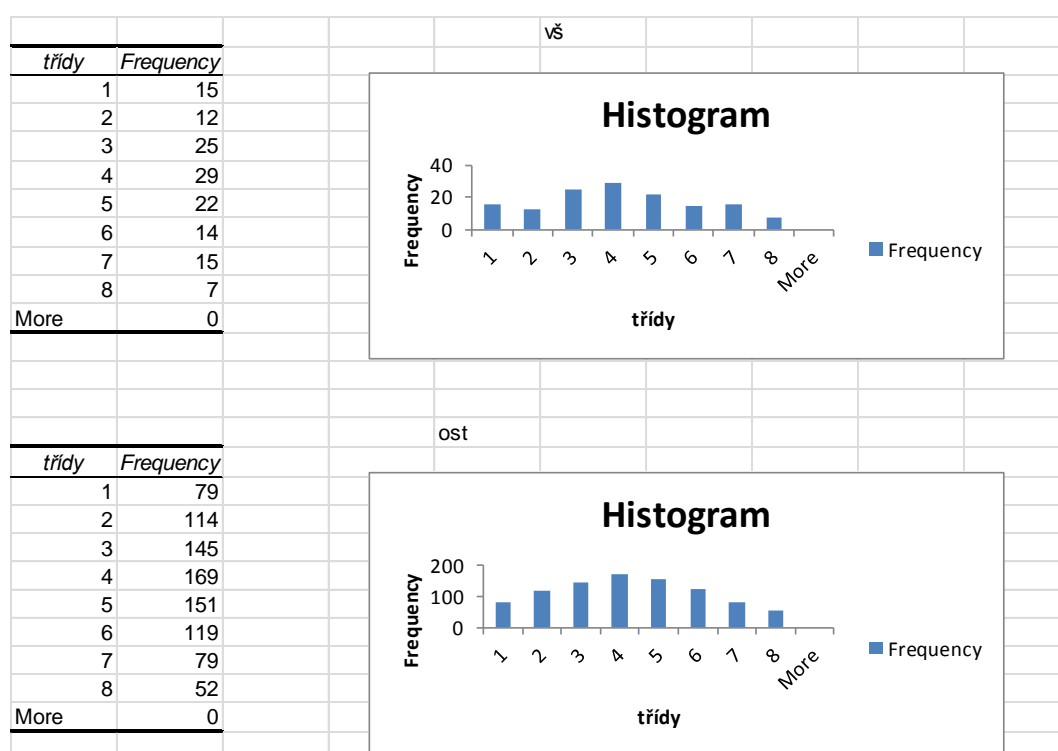
Respondentů: 1046 z 1049, bez odpovědi: 3, vyřazeny odpovědi označené: 0

d. OV.201d Důležité pro život – vstřícnost, otevřenost

Pracovní hypotéza č. 4

Průměrná odpověď respondentů patřících do skupiny VŠ na otázku „d) vstřícnost a otevřenost“ bude statisticky významně vyšší než průměrná odpověď respondentů zařazených do skupiny ostatní. Pracovní hypotéza, že lidé s vysokoškolským vzděláním mají obecně vyšší míru vstřícnosti a otevřenosti, než lidé s nižším vzděláním se v tomto případě nepotvrdila. Vzhledem k tomu, že hladina významnosti „P“ činí 0,82, je tedy vyšší než 0,05, nebyl v tomto případě zjištěn statisticky významný rozdíl mezi uznáváním této hodnoty vysokoškolsky vzdělanou populací a ostatními.

Graf 4d. Histogram - vstřícnost, otevřenost

Graf 4d Testování hypotézy ANOVA - vstřícnost, otevřenost

SUMMARY		ANOVA	
Groups	Average	Source of Variation	P-value
VŠ	4,208633094	Between Groups	0,829925869
Ostatní	4,246696035		

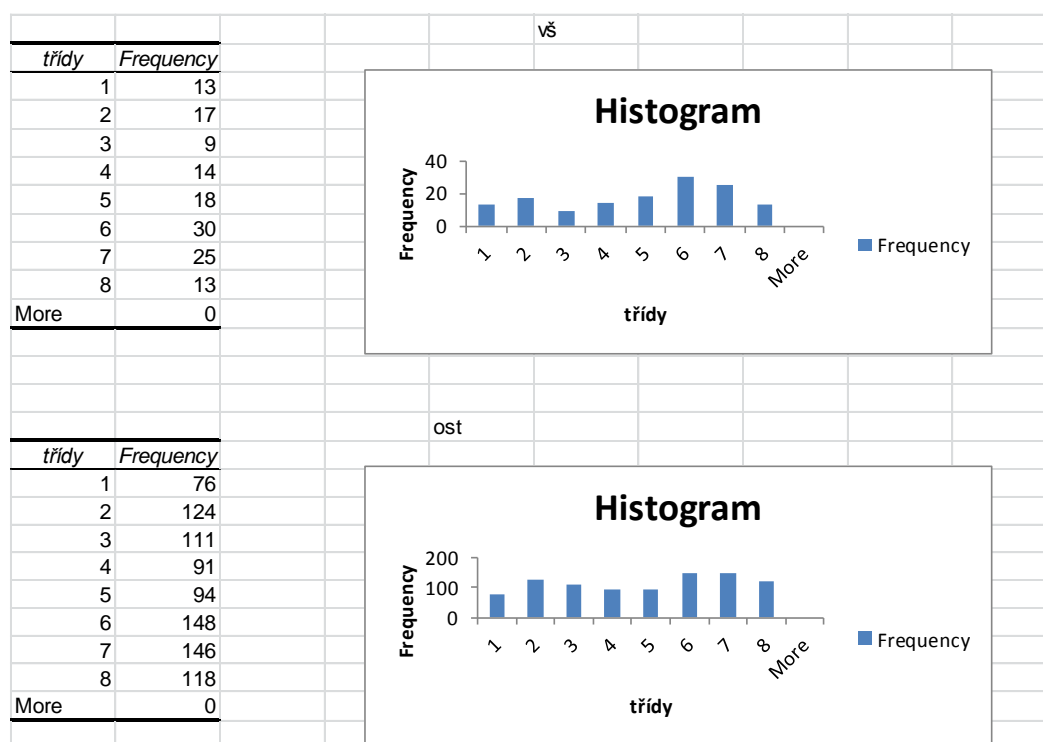
Respondentů 1047 z 1049, bez odpovědi: 2, vyřazeny odpovědi označené: 0

e. OV.201e Důležité pro život – schopnost vyniknout

Pracovní hypotéza č. 5

Průměrná odpověď respondentů patřících do skupiny VŠ na otázku „e) schopnost vyniknout“ bude statisticky významně vyšší než průměrná odpověď respondentů zařazených do skupiny ostatní. Pracovní hypotéza, že lidé s vysokoškolským vzděláním nemají obecně vyšší míru schopnosti vyniknout, než lidé s nižším vzděláním se v tomto případě nepotvrdila. Vzhledem k tomu, že hladina významnosti „P“ činí 0,62, je tedy vyšší než 0,05, nebyl v tomto případě zjištěn statisticky významný rozdíl mezi uznáváním této hodnoty vysokoškolsky vzdělanou populací a ostatními.

Graf 5e. Histogram - schopnost vyniknout

Graf 5e. Testování hypotézy ANOVA - schopnost vyniknout

SUMMARY	
Groups	Average
VŠ	4,884892086
Ostatní	4,785242291

ANOVA	
Source of Variation	P-value
Between Groups	0,626392395

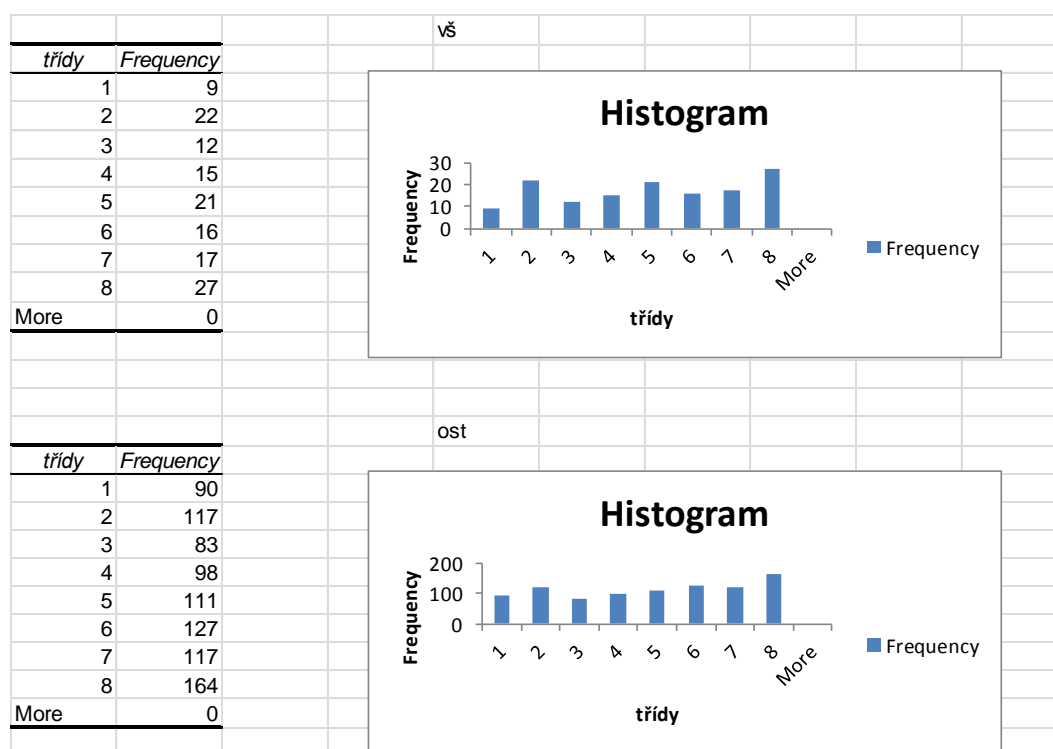
Respondentů 1047 z 1049, bez odpovědi: 2, vyřazeny odpovědi označené: 0

f. OV.201f Důležité pro život – skromnost, šetrnost

Pracovní hypotéza č. 6

Průměrná odpověď respondentů patřících do skupiny VŠ na otázku „f) skromnost, šetrnost“ bude statisticky významně vyšší než průměrná odpověď respondentů zařazených do skupiny ostatní. Pracovní hypotéza, že lidé s vysokoškolským vzděláním nemají obecně vyšší míru skromnosti a šetrnosti, než lidé s nižším vzděláním se v tomto případě nepotvrdila. Vzhledem k tomu, že hladina významnosti „P“ činí 0,77, je tedy vyšší než 0,05. V tomto případě nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi uznáváním této hodnoty vysokoškolsky vzdělanou populací a ostatními.

Graf 6f. Histogram - skromnost, šetrnost

Graf 6f. Testování hypotézy ANOVA - skromnost, šetrnost

SUMMARY	
Groups	Average
VŠ	4,92805755
Ostatní	4,86549063

ANOVA	
Source of Variation	P-value
Between Groups	0,769013895

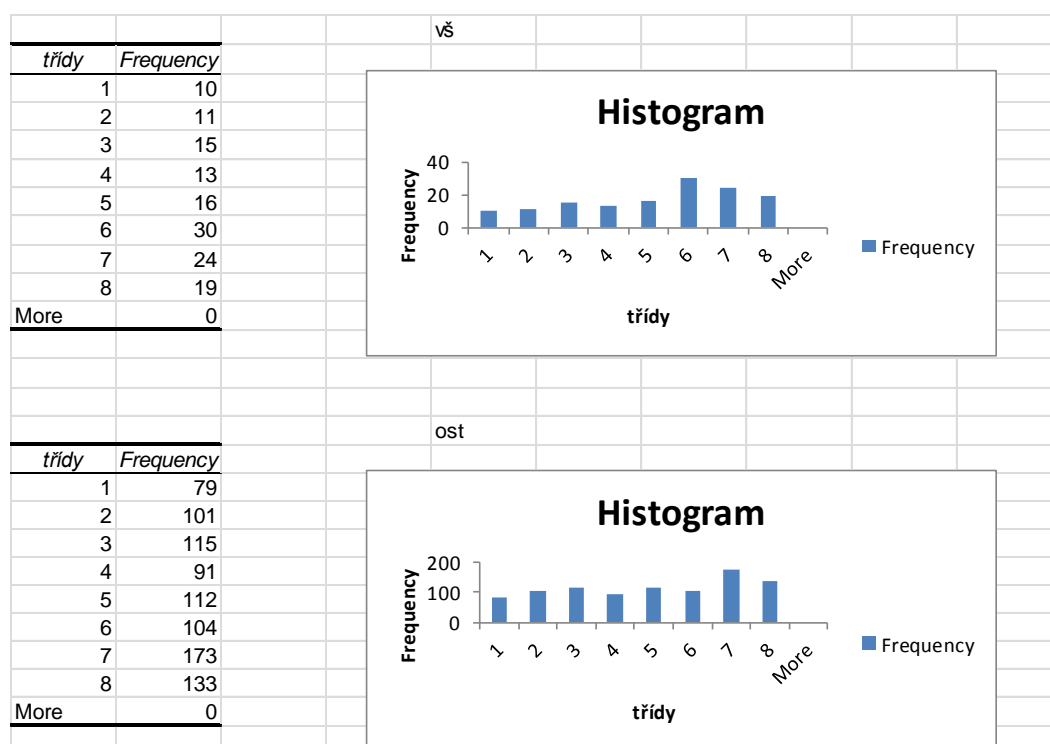
Respondentů 1046 z 1049, bez odpovědi: 3, vyřazeny odpovědi označené: 0

g. OV.201g Důležité pro život – prosazování vlastních názorů

Pracovní hypotéza č. 7

Průměrná odpověď respondentů patřících do skupiny VŠ na otázku „g) prosazování vlastních názorů“ bude statisticky významně vyšší než průměrná odpověď respondentů zařazených do skupiny ostatní. Pracovní hypotéza, že lidé s vysokoškolským vzděláním nemají obecně vyšší míru schopnosti prosazovat vlastní názory, než lidé s nižším vzděláním se v tomto případě nepotvrdila. Vzhledem k tomu, že hladina významnosti „P“ činí 0,25, je tedy vyšší než 0,05, nebyl v tomto případě zjištěn statisticky významný rozdíl mezi uznáváním této hodnoty vysokoškolsky vzdělanou populací a ostatními.

Graf 7g. Histogram - prosazování vlastních názorů

Graf 7g. Testování hypotézy ANOVA - prosazování vlastních názorů

SUMMARY	
Groups	Average
VŠ	5,137681159
Ostatní	4,899779736

ANOVA	
Source of Variation	P-value
Between Groups	0,249612932

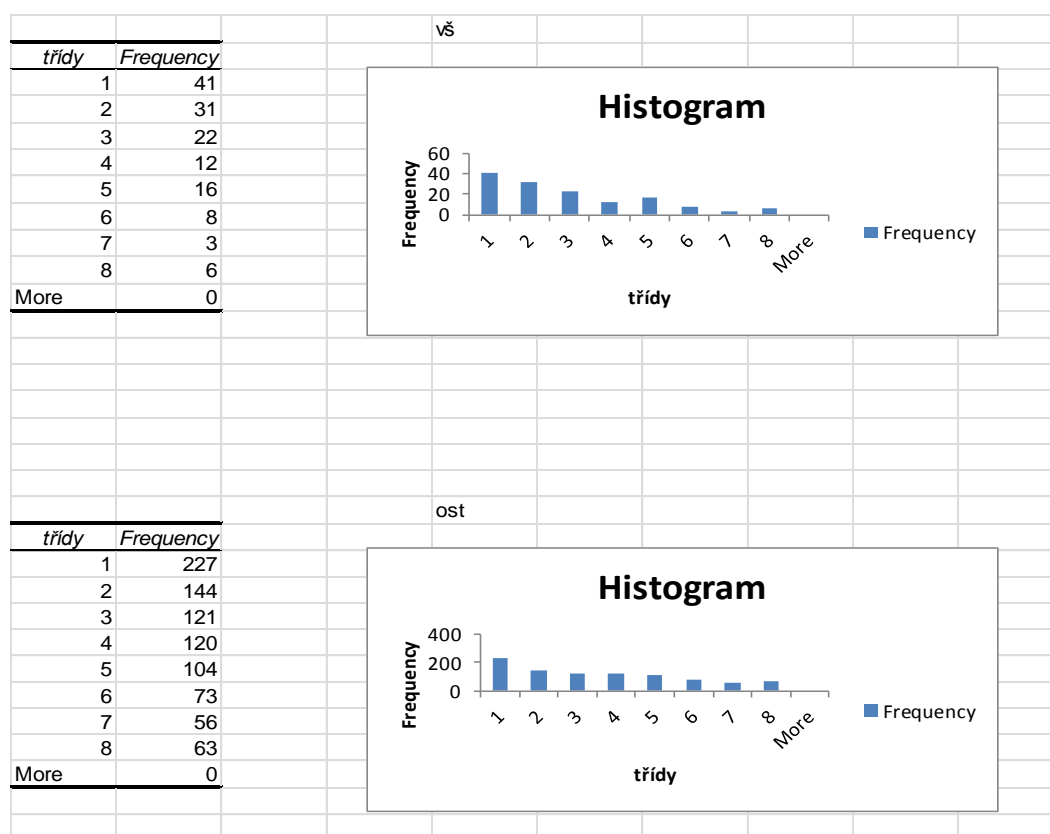
Respondentů 1046 z 1049, bez odpovědi: 3, vyřazeny odpovědi označené: 0

h. OV.201h Důležité pro život – smysl pro spravedlnost

Pracovní hypotéza č. 8

Průměrná odpověď respondentů patřících do skupiny VŠ na otázku „h) smysl pro spravedlnost“ bude statisticky významně vyšší než průměrná odpověď respondentů zařazených do skupiny ostatní. Pracovní hypotéza, že lidé s vysokoškolským vzděláním mají obecně vyšší míru smyslu pro spravedlnost, než lidé s nižším vzděláním můžeme v tomto případě zamítnout. Vzhledem k tomu, že hladina významnosti „P“ činí 0,005, je tedy nižší než 0,05. V tomto případě byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi uznáváním této hodnoty vysokoškolsky vzdělanou populací a ostatními. VŠ se blíží u průměru více 1, tudíž je tato hodnota pro ně důležitější.

Graf 8g. Histogram - smysl pro spravedlnost

Graf 8g. Testování hypotézy ANOVA - smysl pro spravedlnost

SUMMARY	
Groups	Average
VŠ	2,978417266
Ostatní	3,537444934

ANOVA	
Source of Variation	P-value
Between Groups	0,0050861

Respondentů 1047 z 1049, bez odpovědi: 2, vyřazeny odpovědi označené: 0

5.4.2 Shrnutí ověření platnosti hypotéz

Výsledky hypotéz u vybraných indikátorů.

Tabulka č. 7: Výsledky hypotéz

Č.	Hodnota	VŠ	Ost.	Výsledek
1.	Tolerance a respekt k odlišnostem	x	x	nepotvrdila
2.	Nesobeckost	x	x	nepotvrdila
3.	Schopnost vyznat se	•	x	potvrdila
4.	Vstřícnost a otevřenost	x	x	nepotvrdila
5.	Schopnost vyniknout	x	x	nepotvrdila
6.	Skromnost a šetrnost	x	x	nepotvrdila
7.	Prosazování vlastních názorů	x	x	nepotvrdila
8.	Smysl pro spravedlnost	•	x	potvrdila

Zdroj: Vanova (2014)

V rámci sekundární analýzy bylo zkoumáno, zda na inklinaci k vybraným hodnotám má statisticky významný vliv vzdělání. Zkoumanými znaky jsou vybrané hodnoty a vzdělání. Do skupiny „VŠ“ byli zařazeni všichni respondenti, kteří se v dotazníku označili titulem Bc. a vyšším, do druhé skupiny s označením „Ostatní“ byli zařazeni všichni respondenti s nižším než bakalářským vzděláním (hodnoty VŠ=vysokoškolsky vzdělaní lidé, Ost.=ostatní lidé s nižším vzděláním než bakalářským). V tabulce jsou uvedeny všechny zkoumané hodnoty, celkem osm.

Použitá primární data v rámci sekundární analýzy prokázala, že se rozdíl mezi průměry jednotlivých hodnot nepotvrdil. Nebyla zjištěna výraznější souvislost míry vzdělání a hodnot s výjimkou dvou hodnot - „schopnost vyznat se“ a „smysl pro spravedlnost“, kde se na základě hladiny významnosti 0,05 (hodnota „P“) hypotézy potvrdily a tyto hodnoty vykazují malý rozdíl mezi průměry. Tento rozdíl s ohledem na původní cíl výzkumu vypovídá však málo o hodnotové vzdálenosti, nicméně naznačuje, že vztah vysokoškolsky vzdělané populace k těmto dvěma hodnotám je o něco málo výrazněji zohledněn než u populace s nižší mírou vzdělání. Nelze však tvrdit, že se jedná o významný rozdíl.

Souvislost mezi mírou vzdělání a hodnotami, o kterých se lze domnívat, že podporují sociální soudržnost, byla ověřena na základním modelu, v němž je osm základních hodnot (indikátorů) zkoumáno z pohledu vlivu sociodemografických proměnných. Zde vystupuje

skupina vysokoškolsky vzdělaných lidí a ostatních s nižším vzděláním než bakalářským. Jedná se o jednofaktorovou analýzu porovnání průměr. Výsledky jsou uvedeny v tabulce č. 7 výše.

Z hlediska srovnání s výzkumem v ČR z roku 2004 (Tuček a kol. 2006) se dá říci, že ani v tomto případě nelze potvrdit za statistický významnou podmíněnost hodnocení sociální soudržnosti společností vlivem míry vzdělanosti.

5.4.3 Hodnocení kvality výzkumu

Při srovnávání výsledků navrhovaného výzkumu můžeme říct, že vazba jednotlivých faktorů hodnot podporujících soudržnost na výši vzdělání je v zásadě nulová. Pouze u dvou faktorů (schopnost vyznat se a smysl pro spravedlnost) lze vysledovat malou souvislost.

Pro komplexní zmapování zkoumaného fenoménu by bylo třeba provést řadu dlouhodobějších či opakovaných pozorování a za pomoci širšího spektra indikátorů, např. respondenti by mohli být dotazováni například v různých časových obdobích, která se mohou lišit svým charakterem a tím pádem i vnímáním jednotlivých indikátorů (např. během předvolebního a volební období). Nebylo by od věci zahrnout dělení i do věkových kategorií (během života postupně měníme žebříček sociálních hodnot, apod.). Rozdílný přístup k preferenci hodnot může ovlivnit například výše příjmu bez ohledu na stupeň vzdělání, popřípadě další proměnné: muži/ženy, pravice/levice, apod.

6 Závěr

Hlavním cílem této práce bylo na základě provedeného výzkumu CVVM „Názory na uspořádání společnosti a sociální soudržnost“ z dubna 2013 posoudit platnost tvrzení, že stupeň vzdělání může mít souvislost s hodnotami podporujícími sociální soudržnost ve společnosti. V tomto případě však nemůžeme uvažovat o posouzení komplexních souvislostí a vlivu dalších proměnných, které model nezahrnoval (například věk, pohlaví, příjem), který může ovlivnit hodnotový rámec prostřednictvím zkušeností a dalších charakteristik. Výsledky sekundární analýzy neprokázaly souvislost mezi stupněm vzdělání a vztahem k životním hodnotám podporujícími soudržnost kromě dvou z osmi zkoumaných hodnot („schopnost vyznat se“ a „smysl pro spravedlnost“), u nichž byla potvrzena malá souvztažnost.

Pomocí analýzy rozptylu bylo posouzeno, zda míra vzdělání skutečně ovlivňuje zkoumané hodnoty. Co se týká hodnot, jako jsou tolerance a respekt k odlišnostem, nesobeckost, vstřícnost a otevřenost, schopnost vyniknout, skromnost a šetrnost a prosazování vlastních názorů, zdá se, že se zde nenabízí žádné přesvědčivé důkazy o souvislosti mezi vzděláním a prioritizace hodnot podporujících soudržnost v současném českém prostředí a napříč společnostmi panuje víceméně shoda, jak veřejnost na tyto vlastnosti a jejich priority nahlíží.

Výjimkou jsou dvě hodnoty jako je schopnost vyznat se a smysl pro spravedlnost, u nichž se statisticky prokázala malá souvislost mezi mírou vzdělání a prioritami životních hodnot. Zajímavé je, že v prvním případě můžeme hovořit o hodnotě charakterizované „individuálním“ výkonem, u druhé by se dala předpokládat kolektivní a celospolečenská prospěšnost. Je třeba zmínit, že v histogramech u hodnoty schopnost vyznat se se objevila výrazná polarizace. V těchto případech má pak průměrná hodnota malou vypovídající hodnotu. Pro bližší vysvětlení těchto typů hodnotových orientací by bylo zapotřebí dalšího výzkumu a zaměření se také mimo oblast vzdělávání (např. boj proti chudobě, rozvoj regionů). Neodvážím se na tomto místě stanovovat jakékoli závěry, snad jen úvaha, zda důvodem vysokoškolsky vzdělané populace pro větší podporu solidarity není vyšší vnímání nespravedlností z hlediska zkušeností se státními institucemi (privatizace, restituce, korupce, vysoce deficitní státní rozpočet, apod.)

Vezmeme-li v úvahu, že se jedná o zjednodušený model, můžeme říci, že s největší pravděpodobností obecně nemá ve větší míře vzdělání vliv na hodnotové orientace podporujících sociální soudržnost společnosti. Významnou odchylku jsme nicméně přeci jen zaznamenali u dvou výše zmíněných hodnot. S odkazem na výše uvedené teorie se lze domnívat, že lidé s vyšším stupněm vzdělání jsou si na základě svých vyšších ambic vědomi důležitosti fungující vzájemné komunikace jak na úrovni individuální tak kolektivní. Čím lépe se člověk orientuje v síti sociálních vztahů (má schopnost se vyznat), tím větší má úspěch, prospěch a tuto tendenci přenáší na své okolí. Solidarita je klíčovou hodnotou, která zaručuje spravedlnost ve stejném zacházení se všemi, jichž se morální normy společnosti týkají. Z hlediska výsledků analýzy lze předpokládat, že vysokoškolsky vzdělaní lidé si možná

uvědomují o něco více, že spravedlivé jednání je potřeba neustále aktivně „hlídat“, že tato hodnota není samozřejmá a je nutné se pro ni více celospolečensky angažovat.

Závěrem můžeme říci, že nalezené empiricky platné dílčí modely vymezující význam vzdělání pro soudržnost mohou mít vzrůstající tendenci vést dialog o posilování sociální koheze v naší společnosti, ať už jde o zlepšení kvality života na lokální úrovni (dobré vztahy, zvýšení bezpečnosti) či podporu dobrovolné občanské angažovanosti, zvyšování důvěryhodnosti státních institucí (význam sociálního začlenění, boj proti korupci).

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Konceptuální schéma sociální soudržnosti v ČR (16)

Tabulka č. 2: Domény sociální koheze (20)

Tabulka č. 3: Schéma uspořádání tří možných dimenzí přístupu k výzkumu hodnot (24)

Tabulka č. 4: Výsledky výzkumu „Sdílené hodnoty“ z roku 2004 (25)

Tabulka č. 5: Typologie kulturního kapitálu z hlediska jeho funkcí (33)

Tabulka č. 6: Hlavní teorie a teoretikové sociální soudržnosti (50)

Tabulka č. 7: Výsledky hypotéz (66)

Seznam grafů

Graf 1a. Histogram - tolerance a respekt k odlišnostem (58)

Graf 1b Testování hypotézy ANOVA - tolerance a respekt k odlišnostem (58)

Graf 2a. Histogram – nesobeckost (59)

Graf 2b. Testování hypotézy ANOVA – nesobeckost (59)

Graf 3c. Histogram - schopnost vyznat se (60)

Graf 3c Testování hypotézy ANOVA - schopnost vyznat se (60)

Graf 4d. Histogram - vstřícnost, otevřenost (61)

Graf 4d Testování hypotézy ANOVA - vstřícnost, otevřenost (61)

Graf 5e. Histogram - schopnost vyniknout (62)

Graf 5e. Testování hypotézy ANOVA - schopnost vyniknout (62)

Graf 6f. Histogram - skromnost, šetrnost (63)

Graf 6f. Testování hypotézy ANOVA - skromnost, šetrnost (63)

Graf 7g. Histogram - prosazování vlastních názorů (66)

Graf 7g. Testování hypotézy ANOVA - prosazování vlastních názorů (66)

Graf 8g. Histogram - smysl pro spravedlnost (67)

Graf 8g. Testování hypotézy ANOVA - smysl pro spravedlnost (67)

Použitá literatura

Blackmore, S.: *Teorie memů: Kultura a její evoluce*; Portál, Praha 2001, s. 236.

Bourdieu, P.: *Teorie jednání*; Karolinum, Praha, 1998.

Bourdieu, P.: „*The forms of capital.*“ in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. by Richardson, J. New York: Greenwood. 1986, Pp 241-258. ; [online], [cit. 2014-04-09]. Dostupný na [www:](http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm)
<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>

Bourdieu, P.: *Cultural Reproduction and Social Reproduction* R. Brown, 1973, s. 71–84.

Bourdieu, P.: *Cultural reproduction and social reproduction*; In: Brown, Richard (Ed.), *Knowledge, Education, and Cultural Change: Papers in the Sociology of Education*. Tavistock Publications, London, 1973 s. 71–112.

Burian, J.: *Římské impérium, vrchol a proměny antické civilizace*; Svoboda –Libertas, Praha, 1994.

Council Directive; [online], [cit. 2014-04-09]. Dostupný na [www:](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31977L0249:EN:HTML) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31977L0249:EN:HTML>

Darwin, C.: *O původu člověka*; Praha, 1970: Academia, 1.vyd.

Dawkins, R.: *Sobecký gen*; Mladá fronta, Praha, 2003.

Disman, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha Karolinum, 1993.

Dostálová, R.: *Byzantská vzdělanost*, Vyšehrad, Praha 1990.

Drucker, P.: *Věk diskontinuity: obraz měnící se společnosti*, Praha: Managment. 1994.

Durkheim, E.: *Sociologie a filosofie*. Praha: Slon. 1998.

Friedkin, N. E.: *Encyclopedia of Social Theory*, edited by George Ritzer, Sage; Exchange Networks, 2004.

Gambetta, D.: *Can We Trust Trust?* In: Gambetta, D. (ed.) *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, electronic edition, Department of Sociology, University of Oxford, chapter 13, 2000, pp. 213-237.

Green, A. T., Preston, J., Sabates, R.: *Education, Equity and Social Cohesion: A Distributional Model*; Wider Benefits of Learning Research Report 7; 2003; [online], [cit. 2014-05-03]. Dostupný na [www:](http://eprints.ioe.ac.uk/5502/1/Green2003Education.pdf) <http://eprints.ioe.ac.uk/5502/1/Green2003Education.pdf>

Green, A. T.; Čepková, M.: *Občanská společnost, ideje a utváření politiky/Civil Society, Ideas and Policymaking*. Sociologický Časopis/Czech Sociological Review, 1997, 309-320 ; [online], [cit. 2014-05-17]. Dostupný na [www](http://sreview.soc.cas.cz/uploads/30fdf35463c26989bd44fcb7c9e0f1f8bd4ac75a_260_309GREEN.pdf):
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/30fdf35463c26989bd44fcb7c9e0f1f8bd4ac75a_260_309GREEN.pdf

Green, A., Janmaat, G., Han, C.: *Regimes of Social Cohesion*, published by the Centre for Learning and Life Chances in Knowledge Economies and Societies, 2009; [online], [cit. 2014-05-17]. Dostupný na [www](http://www.llakes.org.uk): <http://www.llakes.org.uk>;
http://www.ioe.ac.uk/about/documents/Regimes_of_Social_Cohesion_%28PDF_1%29.pdf

Green, A., Preston, J., Janmaat, G.: *Education, Equality and Social Cohesion - A Comparative Analysis*. Palgrave, Basingstoke, 2006

Green, A., Preston, J.: *Education and Social Cohesion: Re-Centring the Debate. Draft for Peabody Journal of Education and Development*; 2001; [online], [cit. 2014-05-03]. Dostupný na [www](http://eprints.ioe.ac.uk/5499/1/Green2001Education247.pdf): <http://eprints.ioe.ac.uk/5499/1/Green2001Education247.pdf>

Goleman, D.: *Emoční inteligence, Metafora*, 2011.

Hendl, J.: *Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat*, Praha, Portál, 2005.

Horáková, N.: *Co je pro vás v životě důležité?*, Časopis „Naše společnost“, roč. 2005/2; [online], [cit. 2014-05-03]. Dostupný na [www](http://cvvm.soc.cas.cz/2005-2/co-je-pro-nas-v-zivote-dulezite): <http://cvvm.soc.cas.cz/2005-2/co-je-pro-nas-v-zivote-dulezite>

Jandourek, J.: *Úvod do sociologie*, Portál, Praha, 2003.

Jandourek, J.: *Sociologický slovník*, Portál, Praha 2001, s. 237.

Jenson, J.: *Mapping of Social Cohesion: The State of Canadian Research*, CPRN Study No. F/03, 1998; [online], [cit. 2014-05-03]. Dostupný na [www](http://www.cccg.umontreal.ca/pdf/CPRN/CPRN_F03.pdf):
http://www.cccg.umontreal.ca/pdf/CPRN/CPRN_F03.pdf

Joch, R.: *Neuskutečný multikulturalismus*; 2008; *Distance*; [online], [cit. 2014-05-03]. Dostupný na [www](http://www.distance.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=6&idc=451&Ite7):
http://www.distance.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=6&idc=451&Ite7

Keller, J., Tvrđý, L.: *Vzdělanostní společnost*, Praha: Slon. 2008.

Lamont, M., A. Lareau. 1988.: *Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments*; *Sociological Theory* 6: 153-168.

Lane, R. E.: *The decline of politics and ideology in knowledgeable society*, In: *American Sociological Review*, vol. 31: 648-662. 1966.

- Luhmann, N.: *Ecological Communication* (1986), University of Chicago Press; 1989.
- Macek, J.: *Základy sociální politiky*; Antonín Svěcený, Praha, 1925.
- Mancur Olson, Jr.: *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, 1965, 2nd ed., 1971.
- Merton, R.: *Studie ze sociologické teorie*. Praha, 2000, SLON.
- Muers, S.: *What is community cohesion, and why is it important?* The Guardian 2011; [online], [cit. 2014-05-03]. Dostupný na www: <http://www.theguardian.com/housing-network/2011/mar/21/community-cohesion-definition-measuring>
- Musil, J. a kol.: *Pojetí sociální soudržnosti v soudobé sociologii a politologii*, UK FSV CESES, 2004; [online], [cit. 2014-05-03]. Dostupný na www: http://ceses.cuni.cz/CESES-20-version1-sesit04_09_musil.pdf
- Newton K, Norris, P.: *Confidence in Public Institutions: Faith, Culture or Performance?*, University of Essex, Harvard University, 1999, p. 6.
- Norton, A., de Haan, A.: *Social Cohesion: Theoretical Debates and Practical Applications with Respect to Jobs*, World Development Report, 2013; [online], [cit. 2014-05-18]. Dostupný na www: http://siteresources.worldbank.org/EXTNWDR2013/Resources/8258024-1320950747192/8260293-1320956712276/8261091-1348683883703/WDR2013_bp_Social_Cohesion_Norton.pdf
- OECD: *Zásady otevřenosti trhu*; 2010 (OECD MARKET OPENNESS PRINCIPLES, OECD 2010); [online], [cit. 2014-05-10]. Dostupný na www: <http://www.oecd.org/innovation/policyplatform/48137680.pdf>
- Palán, Z.: *Lidské zdroje, výkladový slovník*; Praha Academia, 2002, 280 s.
- Petrusek, M.: *Společnosti pozdní doby*, Praha: Slon. 2006.
- Potůček, M. a kol., *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*, Gutenberg, Praha 2002.
- Prudký, L. a kol.: *Studie o hodnotách*, vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2009.
- Putnam, R. D.: *The prosperous community*, The american prospect, 1993, 4(13), 35-42.
- Putnam, R. D.: *E Pluribus Unum: Diversity and Community; In the Twenty-first Century The 2006 Johan Skytte Prize Lecture*, *Scandinavian Political Studies* 30 (2), 2007, 137–174.
- Putnam, R. D.: *Bowling alone. America's Declining Social Capital*; *Journal of Democracy*, 1995, 6 (1): 65-78.); [online], [cit. 2014-05-10]. Dostupný na www: http://digicult.net/moss_texts/SOCIALCAPITAL_ItsOriginsandApplicationsinModernSociology.pdf<http://xroads.virginia.edu/~HYPER/DETOC/assoc/bowling.html>

Putnam, R. D.: *Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster, 2000

Rohrscheider, R.: *Citizens' Attitudes Toward Environmental Issues Selfish or Selfless?*; *Comparative Political Studies*, 1988, 21.3: 347-367.

Říčan, P.: *Psychologie osobnosti*, Grada, Praha 2010; [online], [cit. 2014-05-24]. Dostupný na www:

<http://books.google.cz/books?id=Ed3aPF1hfZAC&pg=PA95&lpg=PA95&dq=touha+vyniknout&source=bl&ots=-#v=onepage&q=touha%20vyniknout&f=false>

Schwartz, S. H.: *Human values*, Norway: Bergen, 2002; [online], [cit. 2014-05-24]. Dostupný na www: <http://essedunet.nsd.uib.no/cms/topics/1>

Searle, J. R.: *The Construction of Social Reality*; The Free Press, 1995.

Sedláčková, M., Šafr, J., Häuberer, J.: *Sociální důvěra – ukazatel lidské soudržnosti: teorie a empirický model původu české společnosti*; SÚ AV ČR, *Studia sociální kultury*, No. 16, Praha, 2009; [online], [cit. 2014-05-24]. Dostupný na www:

<http://sdilenihodnot.soc.cas.cz/getfile.php?file=77375676&filename=WP16-SedlackovaSafrHauberer.pdf>

Svěchotová, S.: *Vliv společnosti na posuzování osobnosti*; *E-psychologie*, 4(2), 2010.

Šafr, J., Bayer, I., Sedláčková, M.: *Sociální koheze. Teorie, koncepty a analytická východiska*,

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2008, 02: 247-269.

Šafr, J.: *Funkce kulturního kapitálu*; *Sociologický webzín*, 2007;); [online], [cit. 2014-05-24]. Dostupný na www: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=304&lst=103>

The Hillgate Group: *Reform of British Education – From Principles to Practice*, 1987

Tomeš, I.: *Sociální správa*; Portál, Praha 2002

Tuček, M., Bayer, I., Gatnar, L., Machonin, P., Sedláčková, M., Šafr, J., Špaček, O.: *Sociologická studie, Soudržnost z pohledu české veřejnosti*; Sociologický ústav AV ČR; Praha, 2006/12.

Tuček, M. a kol.: *Soudržnost v diferencující se společnosti*; Sociologický ústav AV ČR; Praha, 2008.

Valenčík, R.: *Politická ekonomie; Rozšířený koncept ekonomické rovnováhy*; 1/2004; [online], [cit. 2014-05-17]. Dostupný na www:

http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/me/me_p06.htm

Velký sociologický slovník. Linhart, J., Petrušek, M., Vodáková, A., Maříková, H.: *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum Praha, 1996, s. 475, 598, 1063, Academia.

Vodáková, A.: *K otázce ženské práce*; Sociologický časopis; 27: 440-454, 1991; [online], [cit. 2014-05-17]. Dostupný na [www](http://sreview.soc.cas.cz/uploads/100cdfd951938c99102f18f3dad834bd10c4fa9a_345_039VODAK.pdf):
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/100cdfd951938c99102f18f3dad834bd10c4fa9a_345_039VODAK.pdf

Vodáková, A.: *Hodnotový svět ženy a jeho paradoxy/The Women's World of Values and its Paradoxes*. Sociologický Časopis/Czech Sociological Review, 1995, 39-47.

Weber, M.: *Autorita, etika a společnost*, Praha: Mladá fronta. 1997

Williams, R.: *Culture and society, 1780-1950*, New edition with a new introduction, New York, Columbia University Press, 1963. London, Chatto and Windus, 1958

Wilson, E. O.: *O lidské přirozenosti. Máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?*; Lidové noviny, Praha, 1993.

Wolde-Mikael, K.: *The interrelation of Modernization and Religion in Western Society*, 2003

Zsolnai, A.: *Relationship between children's social competence, learning motivation and school achievement*; Educational psychology, 2002, 22.3: 317-329; [online], [cit. 2014-05-10]. Dostupný na [www](http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01443410220138548#.U2UoXVdYPqo):
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01443410220138548#.U2UoXVdYPqo>

Zumthor, P.: *Středověk a hlas; Slovo a smysl: Časopis pro mezioborové bohemistické studie*, 2006, ročník III.; [online], [cit. 2014-05-10]. Dostupný na [www](http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/140):
<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/140>